

SPIS TREŚCI

Wprowadzenie	7
---------------------------	---

Część I

Współczesna agora: socjologiczno-politologiczne rozpoznania

<i>Zygmunt Bauman</i> – Prywatne zgryzoty na miejskim rynku	17
<i>Ryszard Skarżyński</i> – Czy polityka jest publiczna? Punkt widzenia politologa	29
<i>Maria Marczevska-Rytko</i> – Współczesny dyskurs demokratyczny	45
<i>Bogusława Dobek-Ostrowska</i> – Problem sfery publicznej w studiach nad komunikowaniem politycznym	63

Część II

Filozoficzne aproksymacje: problemy i pojęcia metateorii sfery publicznej

<i>Jerzy W. Gałkowski</i> – Filozofia a życie publiczne	91
<i>Jan P. Hudzik</i> – Filozoficzny dyskurs społeczeństwa sprawiedliwego	109
<i>Adam Chmielewski</i> – Interpasywność i dwa pojęcia jedności w przestrzeni publicznej	131
<i>Wiesława Woźniak</i> – Kompromis jako wartość w sferze publicznej	137
<i>Wiesław Hładkiewicz</i> – Koncepcja przestrzeni publicznej w teorii krytycznej Jürgena Habermasa	143
<i>Edyta Barańska</i> – Ryzyko bycia publicznego	149
<i>Waldemar Bulira</i> – Dobry człowiek a dobry obywatel. Rehabilitacja klasycznych kategorii filozofii polityki	167

Część III

Przeźren kulturalowa: Rzeczywistość i metafora. Propozycje interpretacji

<i>Ewa Rewers</i> – Europejska przeźren kulturalowa czy przeźrenny miszmasz?	187
<i>Teresa Pękala</i> – Sztuka i pamięć w sferze publicznej	201
<i>Konrad Miciukiewicz</i> – Pomędzy sferą publiczną a przeźrenią publiczną w mieście	213
<i>Agata Skórzyńska</i> – Polityczny spektakl. Teatralizacja w kampanii wyborczej na przykładzie prawyborów do Parlamentu Europejskiego	233

<i>Kazimierz Krzysztofek</i> – Czy sieci uratują sferę publiczną	247
<i>Piotr Celiński</i> – Cyfrowe podziały	259
<i>Bartosz Korzeniewski</i> – Polityczne rytuały pokuty w perspektywie przemian kulturowych współczesności	265
<i>Janusz Gajda</i> – Współczesne bycie obywatelem – idea a realia (aspekt edukacyjny)	279
<i>Piotr Sużyński</i> – Pamięć a budowa tożsamości narodowej. Uwagi wokół Jedwabnego	295
<i>Sylwia Nadgrodkiewicz</i> – Głos kultury alternatywnej w sferze publicznej	301
<i>Luiza Szarecka</i> – Trzy modele komunikacji kulturowej	307

Część IV

Europejska przestrzeń polityczna

<i>Robert Potocki</i> – Filozofia „siły męskiej” w postmodernistycznej przestrzeni politycznej Unii Europejskiej	317
<i>Stanisław Konopacki</i> – Sfera publiczna Unii Europejskiej w świetle debaty nad konstytucją europejską	333
<i>Kazimierz Waluch</i> – Współpraca kulturalna państw zjednoczonej Europy; doświadczenia i propozycja programu trzeciej generacji	345

Część V

Polskie problemy z demokracją

<i>Stefan Stępień</i> – Kondycja polskiej demokracji	361
<i>Stanisław Michałowski</i> – Społeczeństwo obywatelskie w Polsce – mit czy realna perspektywa?	381
<i>Andrzej Szahaj</i> – Polska niesprawiedliwość	405
<i>Jarosław Macała</i> – Patologie życia publicznego III Rzeczypospolitej w myśli lewicy komunistycznej	411
<i>Ewa Maj</i> – Antysystemowy, antyglobalizacyjny i kontrkulturowy charakter medium komunikacji społecznej: przykład prasy narodowej w Polsce na przełomie XX i XXI wieku	427
<i>Sławomir Czapnik</i> – Miejsce ugrupowań zielonych w sferze komunikowania publicznego w Polsce po roku 1989	447
<i>Katarzyna Mieczkowska-Czerniak</i> – Komunikacja lokalna: media, władza, społeczeństwo	453
Noty o autorach	467
Summaries	469
Bibliografia	485
Indeks nazwisk	495

WPROWADZENIE

1

Pomysł książki poświęconej sferze publicznej narodził się w umysłach naszych doktorantów. Nietrudno chyba odgadnąć jego źródła. Pochłonięci teoretycznymi ujęciami polityki i kultury współczesnej, nie potrafili oni zapewne poradzić sobie intelektualnie z szorstką materią otaczającą ich rzeczywistości. Patologia życia publicznego osiągnęła u nas ostatnio – są na to mocne dowody – swoje apogeum. Afery o rodowodzie przemieszania polityki i gospodarki, teczki agenturalne, korupcja na wszystkich szczeblach władzy i we wszystkich bez wyjątku obszarach życia publicznego to tematy codziennych serwisów informacyjnych, które przez swoją częstotliwość straciły posmak sensacji i przestały już szokować. Nie dziwi wobec tego dysonans poznawczy, jaki pojawia się w umysłach studentów, nasączonych modelowymi wizjami życia społecznego, wziętymi nie tylko z podręczników, ale także – a może przede wszystkim – z obserwacji najbliższych osób: dobrych, szlachetnych ludzi i uczciwych obywateli. Zapewne równie skonsternowani jak młodzi adepci politologii, mogą tak poczuć się także, znacznie bardziej od nich doświadczeni, zachodni teoretycy życia społecznego, którzy po 1989 roku, przekonani o cnotach obywatelskich i społeczeństwie obywatelskim, szukali dla nich wsparcia w doświadczeniach wschodnioeuropejskich, w szczególności polskich (nie prowadząc zresztą u nas badań empirycznych¹). Ich zdaniem sukces pokojowych rewolucji miał polegać na ziszczeniu się idei polityki *samoograniczającej się radykalnej demokracji*, w której dochodzi do syntezy czynnika solidarności społecznej z państwem i gospodarką. Wspomniani uczeni mieli więc nadzieję, że to od nas popłyną ożywcze wzory i inspiracje dla starych, zaskorupiałych i zrutynizowanych demokracji. Próżna nadzieja.

Zgromadzone w niniejszym tomie prace to (pozbawione raczej emocji i emfazy) studia i szkice przedstawicieli różnych dyscyplin zajmujących się życiem publicznym: politologii, socjologii, filozofii, kulturoznawstwa i medioznawstwa. W ich wspólnym polu badawczym – zarysowanym przez nas w tytule

¹ Zob. J. L. C o h e n, A. A r a t o, *Spółczesność obywatelska a teoria społeczna*, tłum. K. Kaniowska, [w:] J. Szacki (red.), *Ani książkę, ani kupiec: obywatel. Idea społeczeństwa obywatelskiego w myśli współczesnej*, Kraków 1997, s. 140, 173; zob. tychże autorów: *Civil Society and Political Theory*, Cambridge Mass.: MIT Press 1995.

jako kondycja, przejawy i przemiany sfery publicznej – daje się z grubsza wyróżnić cztery obszary problemowe. Pierwszy z nich dotyczy praktyki i teorii sfery publicznej w warunkach społeczeństwa współczesnego, określanego czasem jako *późno-* bądź *ponowoczesne*. Chodzi zwłaszcza o sens i granice neutralności liberalnego modelu przestrzeni publicznej, o to, co jest w niej kwestią sprawiedliwości (prawa) a co moralności (dobrego życia)? Drugi blok zagadnień obejmuje pytania o los życia publicznego w opisanych powyżej realiach. Jak przywrócić „zwykłych” obywateli sferze publicznej, okupowanej przez elity władzy wyalienowane od społeczeństwa? Jak sprawić, żeby problemy grup opresjonowanych – skazanych na milczenie, odczuwających zagrożenia np. wobec procesów integracyjnych i modernizacyjnych, ze względu na swoją lokalność, tradycję, wyznanie, zawód, płeć... – stały się znaczącymi tematami społecznego zainteresowania? Trzeci obszar obejmuje media – czy są one zagrożeniem czy szansą dla społecznego dyskursu, dla „ładu” publicznego? Czy zwiększają ilość i zasięg autonomicznych sfer publicznych – także w wymiarze transnarodowym (globalnym)? Ostatni, czwarty blok problemowy odnosi się do ponadnarodowej sfery publicznej. Instytucjonalne ramy integrującej się Europy stwarzają (teoretycznie) szansę na kształtowanie się wspólnej przestrzeni publicznej. Tożsamość tworzącego się organizmu politycznego – postulowane poczucie wspólnoty – wiąże się przede wszystkim z zasadami prawnymi zakorzenionymi w kulturze politycznej. Według krytycznej teorii społecznej Jürgena Habermasa przestrzeń publiczna powstaje dopiero wtedy, gdy wszyscy zainteresowani podejmują praktyczną dyskusję na temat ważności rządzących nimi reguł, zaczynają je tym samym doświadczać jako własne, a nie narzucone z zewnątrz. Jeśli Europa nie będzie więc dla nich jakimś abstrakcyjnym, zbiurokratyzowanym makrokosmosem, który „kolonizuje ich życie codzienne”. Jak zatem uniknąć tego negatywnego scenariusza wydarzeń? Czy w wyniku integracji da się zachować systemy wartości? Czy Europa jest w stanie zapewnić przestrzeń, w której autonomiczne narody będą mogły artykułować swoje (uwarunkowane tradycją, kulturą) stanowiska – poddawać pod debatę możliwość ich zuniwersalizowania i prawnego unormowania?

W zebranych poniżej artykułach nie znajdziemy, oczywiście, odpowiedzi na wszystkie te pytania. Pozwalają się one podzielić na pięć części, przy zastosowaniu zamiennie dwóch kryteriów: dyscypliny akademickiej oraz zakresu przedmiotowego. Spróbujmy krótko omówić strukturę i zawartość tomu².

² Integralną częścią niniejszej książki jest, dołączona do niej w postaci aneksu, płyta DVD z rejestracją konferencji pt. *Sfera publiczna. Kondycja i przemiany*, która odbyła się w dniach 29 listopada–1 grudnia 2004 r. w Lublinie na Wydziale Politologii Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej oraz w Wyższej Szkole Przedsiębiorczości i Administracji. Studenci, Michał Bielecki i Paweł Duklewski nagrywali materiały video. Katarzyna Jankowska i Milena Królikowska spędziły długie godziny na montowaniu tych materiałów. Marek Drączkowski, Piotr Kulpa i Dariusz Mikulski nagrywali materiał dźwiękowy, a następnie

Część I, zatytułowaną *Współczesna agora: socjologiczno-politologiczne rozpoznania*, otwiera tekst światowej sławy socjologa, Zygmunta Baumana. *Prywatne zgrzyoty na miejskim rynku* biorą się stąd, że we współczesnym państwie i obywatelstwie – nie tylko w Polsce – coś „szwankuje” i domaga się naprawy. Pytanie, co i dlaczego? W Arystotelesowskim trójpodziale przestrzeni łączącej obywateli z państwem – na *oikos*, *eklezję* i *agorę* – ta ostatnia miała służyć obywatelom do tłumaczenia prywatnych interesów na język spraw, potrzeb i zadań publicznych. Państwo jest żywe i sprawne – uważał autor *Polityki* – jeśli żywa i sprawna jest agora. Dziś ona „dogorywa” – powiada Bauman – znajdując się w stanie zagrożenia, jakie sprawiają jej „oikosa”, czyli sprawy prywatne. Ten stan „dogorywania” sfery publicznej w sposób jeszcze bardziej dramatyczny przedstawia Ryszard Skarżyński – w Polsce najbardziej bodaj radykalny krytyk „demokracji medialnej”. Jego zdaniem społeczeństwo zdominowane przez konsumpcję i telewizję *nie jest i nie może być* obywatelskie. Marię Marczewską-Rytko interesuje inny aspekt funkcjonowania współczesnego społeczeństwa i państwa – jest nim globalizacja. W jaki sposób pogodzić zasadę rządów ludu z procesami globalizującego się świata? Jakie są dziś przyczyny kontestowania zasad i wartości liberalnej demokracji? Odpowiadając na te pytania, autorka przedstawia bogaty fragment toczącego się obecnie dyskursu demokratycznego wśród uczonych i publicystów. Z podobnym przeglądem stanowisk mamy do czynienia także w przypadku kolejnego tekstu, autorstwa Bogusławy Dobek-Ostrowskiej, która ukazuje problem sfery publicznej w dyskusjach nad komunikowaniem politycznym. Obszerne, akademickie w stylu – historyczno-problemowe i systematyczne zarazem – opracowanie zagadnienia, wieńczy pierwszą część książki.

Część II, pt. *Filozoficzne aproksymacje: problemy i pojęcia metateorii sfery publicznej*, przedstawia wielostronną – co oznacza także *wielojęzyczną*, realizowaną w rozmaitych konwencjach (metody analizy pojęć stosowane w filozofii klasycznej, rozważania historyczno-genetyczne, immanentne analizy tekstów i in.) – refleksję filozoficzną nad sferą publiczną. Jerzy W. Gałkowski, zastanawiając się nad problemem relacji między filozofią a życiem publicznym, przyjmuje „optykę metafizyczną”. Stoi jednocześnie na stanowisku pluralizmu aksjologicznego: określenie wspólnych wartości, praw, doskonałości i sposobów działania, uwarunkowane poznawczymi ograniczeniami człowieka, może mieć, według niego, jedynie charakter „ramowy”. Filozofii praktycznej zawsze

opracowali i zmontowali klipy dźwiękowe. Paweł Buczkowski i Piotr Michałowski fotografowali uczestników konferencji i zajęli się obróbką zdjęć. Nawigację i stylistykę płyty przygotowali Radosław Kaliszuk i Piotr Celiński, który koordynował także proces powstania płyty. Redaktorzy książki wyrażają im wdzięczność i podziękowanie za ich wielkie zaangażowanie i ciężką, profesjonalną pracę.

chodziło o społeczeństwo sprawiedliwe. Jakie są jej kompetencje w tym zakresie dzisiaj? W jaki sposób omija ona pułapki metafizyki, nieograniczającej się tylko – jak chce Gałkowski – do „ramowych” określeń badanych zjawisk, ponieważ aspirującej do wyłącznego dysponowania prawdą, skłonnej do dogmatyzmu, a przez to do tworzenia wizji, które nie liczą się z rzeczywistością? Są to pytania, które zainspirowały powstanie tekstu pt. *Filozoficzny dyskurs społeczeństwa sprawiedliwego*. Jan P. Hudzik próbuje w nim zrekonstruować taki typ refleksji filozoficzno-politycznej, która pojawia się – jego zdaniem – w odpowiedzi na realia współczesnych społeczeństw demokratycznych, realia opisane w większości przez autorów pierwszej części naszego opracowania.

Krótki artykuł Adama Chmielewskiego to kolejny głos w sprawie zrozumienia niektórych mechanizmów „medialnej” formy demokracji. Autora interesuje narastające zjawisko bierności politycznej, braku zaufania do polityki. Samorzutną bezwolność, bierność i nieodpowiedzialność obywateli Chmielewski nazywa „interpasywnością”, i uznaje za efekt technologicznego rozwoju mediów oraz ich zwiększającej się roli w polityce. Wiesława Woźniak w swoim tekście zastanawia się nad sytuacją, w której pluralistyczne, pokawałkowane społeczeństwo nie potrafi rozwiązywać swoich problemów. Dla autorki oznacza to, że nie potrafi się ono ze sobą komunikować, czyli ustanawiać sfery publicznej jawności w szczególności przez zawiązywanie kompromisów. Jakie jest więc miejsce i znaczenie tych ostatnich w aksjologii życia publicznego?

Trzy ostatnie artykuły omawianej części to studia poświęcone pojęciu przestrzeni publicznej u filozofów, którym w dużym stopniu zawdzięczamy jego obecność i rehabilitację na terenie nauk społecznych. Są to Jürgen Habermas, Hannah Arendt i Agnes Heller. Nasi autorzy – kolejno Wiesław Hładkiewicz, Edyta Barańska i Waldemar Bulira – rekonstruują, komentują i aktualizują ich poglądy, konfrontując je ze stanem wiedzy zgromadzonym w najnowszej literaturze przedmiotu.

Część III, *Przestrzeń kulturowa: rzeczywistość i metafora. Propozycje interpretacji*, to wielogłosowa – kulturoznawcza, estetyczna, medioznawcza i pedagogiczna – refleksja nad kategorią przestrzeni, która w odniesieniu do kultury rozumiana jest topograficznie i symbolicznie zarazem, i w obydwu znaczeniach wchodzi w relacje ze sferą publiczną. Rozpoczyna tę część Ewa Rewers tekstem pt. *Europejska przestrzeń kulturowa czy przestrzenny miszmasz?* Stawia w nim tezę o nieskuteczności wszelkich wyjaśnień, podobnie jak i wszelkich regulacji aktywności obywatelskiej w sferze publicznej, które nie uwzględniają jej zanurzenia w przestrzeni kulturowej. W warunkach europejskich przestrzeń kulturowa daje się odczytać – jak pokazuje Rewers – na trzy sposoby: postmodernistyczny, kosmopolityczny i postkolonialny. Estetyk, Teresa Pękała, interesuje się z kolei sztuką w sferze publicznej, a dokładnie jej mediatyzacyjną rolą polegającą na przywracaniu doświadczenia (poczucia) historyczności, a wraz z nim realności czasu, przemijania... Tę formę pamięci Pękała na-

zywa „przestrzenią historyczną”, na obszarze której zawiązują się efemeryczne wspólnoty dzisiejszych turystów, przechodniów, przybyszów... Inaczej przestrzeń miejską odczytuje Konrad Miciukiewicz. To już nie turysta, lecz intelektualista, który usiłuje odczytać – skonfrontować – dzisiejsze miasto z Habermasowską wizją sfery publicznej. Przestrzenią miejską interesuje się także Agata Skórzyńska. Interpretuje ona rozgrywające się w mieście wydarzenia polityczne jako „spektakl społeczny”, „teatr w miejscach nieteatralnych”. Taka przestrzeń publiczna zamiast łączyć dzieli – na (zabierających głos) „aktorów” i (milczących) „widzów”.

O szanse na aktywność obywatelską pyta także Kazmierz Krzysztofek, z tą tylko różnicą, że zamiast przestrzeni miejskiej interesuje go cyberprzestrzeń, czyli Internet. O tym, czy medium to stanie się forum obywatelskim, zadecyduje ostatecznie – do takiej konkluzji dochodzi autor – model naszego uczestnictwa w polityce, a szerzej: w kulturze. Zależy to więc od tego, czy będziemy odbiorcami masowymi (*plebsem*), czy niszowymi (*demosem*), którzy korzystają z interaktywności. Podobny punkt widzenia proponuje Piotr Celiński, zastanawiając się nad zjawiskiem „cyfrowych podziałów” w cyberprzestrzeni. On także utrzymuje, że wbrew optymistycznym założeniom licznych wizjonerów sieci, faktycznie nie usuwa ona różnic i podziałów społecznych – utrwala je raczej.

Dzisiejsza „przestrzeń kulturowa” poddana jest oddziaływaniu szeregu procesów – socjologowie wymieniają tu relatywizację, detradycjonalizację, fragmentację... – które niosą ze sobą zagrożenie dla jednostkowej i zbiorowej tożsamości. Zdaniem Bartosza Korzeniewskiego to właśnie ten stan tłumaczy zmianę stosunku współczesnych społeczeństw do przeszłości, jest odpowiedzialny za poszukiwanie i potwierdzanie w niej ich niepewnej i kruchej tożsamości. W szczególności zaś za upowszechnianie się dziś politycznych rytuałów pokuty. Janusz Gajda wskazuje natomiast na pedagogiczne znaczenia i implikacje owego poczucia zagrożenia utraty tożsamości. Pisze o pedagogice kultury i o wychowaniu w wielokulturowym społeczeństwie. Część trzecią zamykają trzy komunikaty. Pierwszy z nich, autorstwa Piotra Sużyńskiego, jest swoistą egzemplifikacją przywołanej wcześniej tezy o kryzysie tożsamości zbiorowej i potrzebie nowych odczytań przeszłości. Rzeczą dotyczy debaty publicznej, jaka toczyła się w Polsce wokół Jedwabnego. Drugi komunikat, Sylwii Nadgrodkiewicz, traktuje o miejscu i znaczeniu obecnie „kultury alternatywnej”. Trzeci, Luizy Szareckiej, jest prezentacją trzech teoretycznych koncepcji komunikacji kulturowej.

Część czwartą, pt. *Europejska przestrzeń polityczna*, rozpoczyna Robert Potocki tekstem, w którego tytule może intrygować pojęcie „siły miękkiej”. Odnosi się ono do „miękkich” komponentów władzy, takich jak kultura, idee, koncepcje polityczne. Ich zastosowanie w praktyce stosunków międzynarodowych oznacza gotowość do poszukiwania kompromisu i unikania przymusu.

Potocki identyfikuje taką politykę z postmodernizmem i „postmodernistyczną tożsamością Europy”. Porażki, jakich ona doznała przy okazji debaty nad konstytucją europejską, analizuje następnie Stanisław Konopacki. Kazimierz Waluch natomiast koncentruje się na pozytywnych doświadczeniach zjednoczonej Europy, przedstawiając swego rodzaju syntetyczny raport z przebiegu programów wsparcia finansowego europejskiej współpracy kulturalnej.

Ostatnia, piąta część naszego opracowania to *Polskie problemy z demokracją*. Diagnozowanie jej kondycji rozpoczyna politolog, Stefan Stępień. Swoje podsumowanie 15 lat przebudowy ustroju dzieli on na trzy części: w pierwszej przedstawia stanowiska afirmatywne, broniące tezy, że system III RP odpowiada standardom demokracji; w drugiej – dyskurs inspirowany zjawiskami patologicznymi, w trzeciej – oceny, jakie wystawia naszej demokracji społeczeństwo. Społeczeństwo jest też przedmiotem rozważań Stanisława Michałowskiego, który pyta o jego obywatelskość – czy jest ona tylko mitem, czy też realną perspektywą? Autor próbuje pokazać, dlaczego w ostatnich latach coraz mniej angażujemy się w funkcjonowanie wspólnot lokalnych i tracimy wiarę w to, że instytucje demokratyczne nas reprezentują. W sukurs takiemu rozpoznaniu sytuacji przychodzi następnie Andrzej Szahaj, który od dawna stawia podobne tezy w swojej publicystyce politycznej. Filozof w naszym opracowaniu znalazł miejsce wśród politologów, ponieważ interesuje go głównie sytuacja społeczna w Polsce. Żeby uniknąć posądzenia o tendencyjność i osobiste polityczne afiliacje, przymierza on do rzeczywistości polskiej dwie różne filozoficzne teorie sprawiedliwości – jedną liberalną Johna Rawlsa i drugą komunitarystyczną Michaela Walzera.

Kolejny tekst, autorstwa Jarosława Macały, to dalsza część historii niepowodzeń polskiej demokracji, tym razem widzianych oczyma postkomunistycznych polityków i publicystów. Ewę Maj – dla odmiany – interesują prawicowe ugrupowania i partie polityczne. Analizuje ona toczący się na łamach ich czasopism dyskurs narodowy. Krótki komunikat Sławomira Czapnika poświęcony jest z kolei miejscu i znaczeniu problematyki ekologicznej w toczącym się u nas po 1989 roku dyskursie politycznym. Na koniec Katarzyna Mieczkowska-Czeraniak przedstawia próbkę swoich badań nad relacjami między władzą, społeczeństwem a mediami na szczeblu lokalnym.

Chętnie odwiedzamy agorę, kiedy dzieje się na niej coś ważnego, coś co i nas samych dotyczy. Jeśli nie jeszcze dziś, to jutro, jeśli nie bezpośrednio, to pośrednio, w każdym przypadku jednak musi tu chodzić o coś, czego – dobrze o tym wiemy – nie wolno nam zbagatelizować, i do czego ustosunkowanie się traktujemy serio, jako kwestię naszej odpowiedzialności. Przerywamy dzięki

temu nagle domową krzątaninę, ubieramy się stosownie i wychodzimy na spotkanie – ze swoimi współobywatelami, bliskimi i dalekimi bliźnimi – poświęcone naszym wspólnym sprawom. Wynika stąd – po pierwsze – że sfera publiczna zakłada istnienie procedur demokratycznych: wolności wypowiedzania i gromadzenia się itd., ale bynajmniej do nich się nie ogranicza, implikuje i konotuje bowiem także określoną moralność. Domaga się przecież od nas wzajemnego uznania. To formalne kryterium, jakim jest uznanie – godności każdego jako osoby – określa jednocześnie (formalne) warunki nieuznania, wykluczenia. Tak jak Arystotelesowi, tak i nam dzisiaj nie uda się więc oderwać całkowicie polityki od etyki. Bez komponentu etycznego nie da się bowiem ani ustanowić, ani utrzymać przy życiu demokracji deliberacyjnej, w której podejmowanie decyzji politycznych dokonuje się na otwartej scenie (przy powszechnej jawności), na drodze dyskursu w systemie politycznym, gdzie władza sprawowana jest zgodnie z zasadami państwa prawa. Zachowanie tej konstrukcji jest niemożliwe bez moralności, która nie może być zamknięta w jakimś odrębnym systemie, lecz musi mieć odniesienie do życia codziennego – musi być w nim zakorzeniona. Po drugie, zgodnie z tym, co powiedziano, owo wyjście z domu nie oznacza koniecznie jakiegoś zachowania w określonej przestrzeni fizycznej, zawsze jednak odnosi się ono do przestrzeni komunikacyjnej. Nie sposób rozpoznać problemów ogólnospołecznych inaczej jak tylko w warunkach publicznej debaty, porozumiewania się ludzi, którzy wzajemnie się uznają i są na siebie otwarci, nasłuchują otaczającego ich świata z różnych stron – poprzez całą sieć czujników, takich jak media, organizacje, stowarzyszenia, fundacje, władze samorządowe itd. Formułowane na ich forum poglądy zasługują na miano *opinii publicznej*, jeśli w sposób wymierny wpływają na kierunek podejmowania decyzji politycznych pozostających w gestii administracji państwowej – parlamentu i rządu. Polityka, która jest głucha na takie komunikaty, ponosi sromotną klęskę. Dowody na to znaleźć możemy nie tylko w Polsce.

Pod wpływem procesów integracyjnych i globalizacyjnych polityka i państwo powoli, ale sukcesywnie zmieniają na naszych oczach swoje dotychczasowe funkcje i znaczenia. Procesy prywatyzacji edukacji, służby zdrowia, poczty, kolei itd. oznaczają koniec – odczarowanie – teorii i praktyki nowoczesnej wizji państwa, mocnego przez racjonalne kierowanie, „sterowanie” całym społeczeństwem. Koniec starego jest początkiem nowego paradygmatu. Jaki on będzie? Tego dziś tak naprawdę nikt jeszcze nie wie. Pewne jest to jedynie, że w sytuacji, kiedy społeczeństwo staje się coraz bardziej rozbite i pokawałkowane, polityka staje się „systemem” coraz bardziej rozproszonym i odpowiednio coraz mniej sterowanym; problematyczne stają się wzajemne relacje między władzą a obywatelami. Ci ostatni, zdani coraz bardziej na własne siły, nad solidarność i wspólne dobro stawiają interesy prywatne, konsumpcję i użycie. Tam gdzie dominują prywatne interesy jednostek oraz prawa rynku prywatnej

wymiany handlowej, osłabieniu ulega nie tylko władza administracyjna, ale także polityczna sfera publiczna, praktyki obywatelskiego samostanowienia. Władza i społeczeństwo biorą ze sobą rozwód, wzajemnie się od siebie alienują. Obywatele, którzy mają problemy z kształtowaniem swojej woli i opinii, w rezultacie zaczynają też mieć problemy z własną tożsamością (w skali jednostkowej i zbiorowej), zapominają o tradycji, zrywają więzi wspólnotowe – rodzinne, lokalne, zawodowe, religijne i inne. Sporo można na ten temat przeczytać w naszym opracowaniu.

Na zakończenie chcielibyśmy przywołać jeszcze tylko dwa zdarzenia, które rozegrały się już w trakcie prac redakcyjnych nad niniejszą książką. Pierwsze z nich zdaje się, jeśli nie podważać, to przynajmniej osłabiać naszą ogólną diagnozę. Mamy tu na myśli śmierć papieża Jana Pawła II (2 kwietnia 2005 r.): na okres żałoby niemal we wszystkich zakątkach świata, szczególnie zaś w Polsce, spontanicznie zawiązała się *święteczna wspólnota*. Media zrezygnowały na ten czas z polityki i reklamy, pokazały „ludzką twarz”, odkryły sens swojej służby społecznej. Młodzież samodzielnie organizowała masowe spotkania, komunikowała się w tym celu bardziej za pomocą sms-ów i Internetu niż prasy, radia czy telewizji. W jej zachowaniach komentatorzy – publicyści i socjologowie – dostrzegli przeżycia na miarę doświadczenia pokoleniowego.

Drugie zdarzenie natomiast stanowi ekspresję społeczeństwa zdeintegrowanego, jest wyrazem lęków i niepokojów współczesnych indywidualistów. Wiąże się ono z ratyfikacją Traktatu Konstytucyjnego UE – pod koniec maja 2005 roku w referendum odrzuca go społeczeństwo francuskie (przypomnijmy, że jego projekt opracowywany był pod kierownictwem byłego prezydenta Francji Valéry'ego Giscarda d'Estainé'a), a zaraz po nim holenderskie... Szok i konsternacja. W rezultacie Unia Europejska znalazła się w największym kryzysie w całej swojej historii. W czasach „postdemokratycznych” (Ulrich Beck) politycy rozmijają się ze swoimi wyborcami, których jest na ogół niewiele, a i tak większość z nich to tylko rytualni uczestnicy życia politycznego, spotykający się zwykle raz na cztery lata przy urnach wyborczych. Jakimi problemami na co dzień oni żyją – o tym elity nie mają, jak się i tym razem okazało, błędnego pojęcia.

Mamy nadzieję, że książka, którą przedkładamy Czytelnikowi, pozwoli Mu lepiej zrozumieć tego typu wydarzenia. Że znajdzie On w niej klucze interpretacyjne i nici przewodnie do samodzielnego poruszania się po dzisiejszym forum publicznym. Że wreszcie podjęta w niej debata nie ograniczy się tylko do środowiska akademickiego i będzie miała swój dalszy ciąg w społecznym dialogu, jaki toczy się na agorze, niezagłuszonej przez telewizję, otwartej na każdą konwersację i każdą kulturę – także kawiarnianą, czatową, sms-ową...

Wiesława Woźniak, Jan P. Hudzik

SUMMARIES

PUBLIC SPHERE

CONDITION – MANIFESTATIONS – TRANSFORMATIONS

Part I

Contemporary Agora: Sociological – Politological Recognition

ZYGMUNT BAUMAN

PRIVATE WORRIES ON THE URBAN MARKET

The author poses a thesis that there is something wrong with the contemporary state and citizenship – not only in Poland – and that they call for restoration. From the Aristotelian point of view, in the threefold division of the space that combines citizens with their state into oikos, ecclesia, and agora, it is the latter that was supposed to serve them to translate private interests into the language of public affairs, needs, and tasks. The state is alive and effective – the Stagirite thought – if its agora is alive and effective. The author claims that today it is dying and is endangered by its “oikoses,” that is, private affairs. This is because the contemporary ecclesia is also changing, i.e. the power of the national state is waning in the globalizing world, there are more and more affairs that have traditionally belonged to its competencies and now they become depoliticized, privatized, and are left at the will of the market laws. Pestered by troubles, left on their own, and deprived of the sense of safety in their oikos, the citizens/consumers arrive at the urban market in the quest of solutions for their problems.

RYSZARD SKARZYŃSKI

IS POLITICS PUBLIC? THE POLITOLOGIST'S POINT OF VIEW

In the works of intellectuals there has been established a conviction that politics is a public phenomenon. Meanwhile, politics is not only public behaviours of political leaders and of their political environment, but also political relationships in which interactions of different social entities, communities, groups, organizations or unions find their expression. In addition, in modern society the message is conveyed via mass media, most of all via television, which complicates the public dimension of politics. This part of public sphere which functions on the tv screen does not serve the political debate, but the sale of products. Therefore, the public participation of citizens faces many obstacles, which may cause that public life ought to be perceived somewhat differently than many intellectuals think it

ought to be. The public sphere of medial democracy needs a new interpretation in sociological categories and in the perspective of mass media functioning.

MARIA MARCZEWSKA-RYTKO

THE CONTEMPORARY DEMOCRATIC DISCOURSE

The aim of the present paper is to show the contemporary democratic discourse. There are presented several problems: interrelations democracy and globalization processes, reasons of the growing dissatisfaction of citizens with the contemporary liberal-democratic systems, the most important elements of the discourse. Many analysts focus on the growing distance separating modern democracies from the declared ideals. Manifestations of this phenomenon: distrust of the institutions of representative democracy, distrust of politicians, the role of political industry which manipulates political attitudes is rising, tendency to take notice of voters only during the election periods, public opinion is worked upon by all kinds of media. It is argued that globalization processes are becoming a trap for a democracy. We are faced with a series of new kinds of problems connected with the relationship between domestic and foreign relations, state sovereignty and international determinants.

BOGUSŁAWA DOBEK-OSTROWSKA

THE PUBLIC SPHERE AND THE POLITICAL COMMUNICATION STUDIES

The political communication studies are about fifty years old and they are one of the youngest areas of social science. There are behavioral, structural and functionalist, interactionist and dialogical approaches. The last one has been popular since the translation in 1989 into English of the book entitled *The Structural Transformation of the Public Sphere of Habermas*. There has been much reference to the concept of a public sphere in speaking of the role of the mass media in political life. The concept of this is present in the political communication studies. The public sphere refers to a notional space, which provides a more or less autonomous and open arena or forum for public debate. Access to the public sphere is free, freedom of assembly, association and expression are guaranteed. The public sphere is a base for the development of civic society. The mass media, when organized in an appropriate way, can be considered one of the most important intermediary institutions of the civil society. The role of mass media is perceived in many ways by researchers. A model of a media constructed public sphere, based on recent theory and studies in political communication, which seems more negative than positive in its contribution to civil society. An extensive reliance on mass media has been accompanied by an increase in cynicism and negativism towards politics in general. The negative view of the current state of media and democracy is not shared by all. There are arguments in favour of contemporary forms of political communication. The evidence for decline in standards of media performance as a result of commercialization is not very strong.

Part II
Philosophical Approximations: Problems and Concepts
of the Metatheory of Public Sphere

JERZY W. GAŁKOWSKI

PHILOSOPHY AND PUBLIC LIFE

The paper defines some ways by which philosophy may approach public life. In the beginning, philosophy was defined in the categories of classical thought, above all Aristotelian, and the modern philosophy of consciousness. Public life (in opposition to private life) has been shown as one of the aspects of the whole of human life. This approach does not only ensure, but even requires, the application of philosophy to the study of public life, its structure, its value, its meaning for the human being. The further part of the paper is an attempt to show how this can be done.

JAN P. HUDZIK

THE PHILOSOPHICAL DISCOURSE OF A JUST SOCIETY

Practical philosophy has always meant a just society. What are its competencies in this area today? In what way does it avoid the traps of metaphysics that aspires to truth, that is prone to dogmatism and thereby to visions which ignore reality? The paper is an attempt at a methodological (metaphilosophical) ordering of this field of reflection. It opens with a presentation of the modern philosophical criticism with its product, i.e. a form of the conception of liberal democracy. That criticism is then confronted with another critical attitude which in its attempt to put social matters in a just order does not resort to ultimate reasons, and accepts the expedient character of its claims. In a further part, the author reconstructs the philosophy of politics which – in the first place – appears as a compensation in response to the realities of contemporary democratic societies (multiculturalism, the decline of the modern formula of the state and politics). Secondly, this philosophy sets the non-dogmatic type of social criticism in opposition to dogmatic criticism and the so-called politics of identity. It proposes affirmative criticism with its moderate regulative ambitions, together with an open and inclusive concept of politics. The author suggests to define its language as analogical in the metaphorical manner. He sets political philosophy as a theory of the state and law in opposition to the theory of the faculty of judging, i.e. practical reason inclined to values and moderately utopian.

ADAM CHMIELEWSKI

TWO CONCEPTS OF UNITY

The aim of the paper is to introduce a distinction between two concepts of unity, which I would like to be understood in the context of a parallel distinction, that of two concepts

of liberty, introduced by Isaiah Berlin in 1958. The first kind of unity I would like to be understood as a unity of enforced dogma, the other, the unity of negotiated compromise. The first kind of the unity is achieved through imposition or enforcement, the other is the unity negotiated or hard-won through an argument and through an effort toward mutual understanding. Any community exists in so far as its members are engaged in a permanent debate about what their community is supposed to be. A continuous debate about the identity of a community, conducted within it, is a sign of its life. The death of such an argument would signify that the community has lost its strength and attractiveness, that its members do not wish to take any active part in co-determining its future. A living community builds its unity in a process of a continuously negotiated and renegotiated compromise. From this it follows that a community is never constituted by unanimity; rather, unanimity is a sign of its atrophy. I propose that the concept of a community cannot be understood in abstraction from the two different concepts of unity juxtaposed in the paper.

WIESŁAWA WOŹNIAK

COMPROMISE AS A PUBLIC VALUE

The following work is a theoretical reflection on the value of compromise in anthroposphere and its role in public discourse. The author tries to understand and explain the phenomenon of compromise understood as a moral act in an individual and social dimension. She concentrates on two questions: first, the notion of compromise and related existing and possible connotations (these problems are defined as semantic and pragmatic), second, attributes of compromise as an axiological structure. The core of the structure is value as such, on which other values such as reconciliation, forgiveness or forgetting are founded. In that context the author discusses interpretative options of compromise on the basis of understanding it as a quasi-text (in related to Paul Ricoeur's way of interpreting human activity as a kind of semantic autonomy). Uncovering of the relation between the rational and moral dimension of compromise – relation of co-dependence and entailment – allows the author to show, that compromise, understood as a moral experience, is at the same time a commitment, in which the category of responsibility plays a crucial role; responsibility understood as a realization of self as Other. The author considers also the possibility of a perfect compromise, realizing her model as a desired compromise. In the conclusion the author emphasizes that the value of compromise is defined by a specific to its moral dimension recognition synthesis of need, possibility and necessity, representing itself in responsible acting. In that perspective compromise shows itself as an art of reaching out for the desired, the ability being the result of rationality and moral consciousness of acting. A value of compromise is also interaction itself. It creates the ability of re-integration and decomposition of co-existing value systems, reducing the areas of conflict.

WIESŁAW HŁADKIEWICZ

THE CONCEPT OF PUBLIC SPHERE IN JÜRGEN HABERMAS'S
CRITICAL THEORY

The characteristic of "public sphere" idea by Jürgen Habermas presented in the article (de facto Öffentlichkeit notion) shows clearly that it is the concept from sociopolitical reflection area and sociopolitical theory. This notion has two dimensions – descriptive and normative one. It helps to describe some phenomena and processes in definite historical circumstances and sociopolitical conditions. It contains also definite normative matter, which however is not the result of metaphysical investigations over Öffentlichkeit, but is revealed in auto-reflection process, which is the subject of "resonating public".

This is very important to underline that the effect of this process can be the impeachment of hitherto existing normative-descriptive auto-envison and the completely new description of public sphere. It can show for example that hitherto functioning public sphere is in reality the sphere of "ritual chaos" and the sphere of "dummy discourse", and also the denial of normative principles, such as for example the principle of evidence (the public life). Then what is "evident and public" becomes the instrument of demystification.

EDYTA BARAŃSKA

THE RISK OF BEING IN PUBLIC

The subject of this article is the category of risk of participation in politics elaborated on the example of political theory of Hannah Arendt. The mentioned problem is closely connected with her understanding of politics. The author also would like to answer the question about the meaning of that phenomenon today. That is why this paper consists of three parts. The first part is a description of ancient polis which, for Arendt, was a model of so-called "true politics". A risk determined the very existence of polis. The second part of the article is a picture of event, which in Arendt's opinion, has deformed the public space. This event was the French Revolution. The third part of the study concerns the condition of contemporary politics which, in Arendt's mind, is a description of the decline of public sphere.

WALDEMAR BULIRA

A GOOD MAN AND A GOOD CITIZEN. THE CONTEMPORARY
REHABILITATION OF CLASSIC CATEGORIES OF PHILOSOPHY OF POLITICS

The issue of this paper is a vague status of two categories of classic political philosophy: a good man and a good citizen in contemporary discourse about politics. The author would like to answer the following question: is there any space for both of them on the modern agora? This paper consists of three parts. In the first one the author discusses the attitude of Aristotle who introduced these categories into the language of political philosophy. In the second one he elaborates on modern political philosophy's break with classic tradition and uses an example of the political theory of Niccolò Machiavelli. The contemporary

rehabilitation of the categories of a good man and a good citizen – the third part of this paper – is shown on the basis of the example of philosophy of Agnes Heller. From her point of view modern negation of the mentioned categories is disputable. It seems that she sees a space for both of them in public sphere. In her mind they share some common loose ethos – ethos of responsibility for the Other and for the world.

Part III

Cultural Space: Reality and Metaphor. The Proposals of Interpretation

EWA REWERS

EUROPEAN CULTURAL SPACE OR SPATIAL MISCHMASCH?

The questions which motivate my problematization of the cultural space are the following: is it possible to retell the public sphere in such a way as to open up a conceptual space for a settling of accounts with modernity that prepares the ground for imagining a different postmodernity, modern reflexivity, and postcolonial? How far are the issues of social fragmentation and globalization, migration and new diaspora, hybridity and fixed identity central to this refiguration? First of all, I discuss a preliminary conception of 'cultural space' and 'public sphere' since their meanings differ. Much of my discussion focuses on the question of communicational and spatial dimensions of public sphere without, however, engaging directly with the issue of the 'politics of space'. Secondly, I explore the idea of pure cultural space vs. the practice of mixing and blurring cultural spaces. My interest here is twofold. On the one hand, I try to understand some aspects of different concepts of cosmopolitanism, and cosmopolitan identity. On the other hand, the kind of postcolonial questioning to which I referred indicate strategies in order to reinterpret the very concept of public sphere in terms of cultural space.

TERESA PEKALA

ART AND MEMORY IN THE PUBLIC SPACE

The point of this text is to expose a role of a contact with artistic objects, which initiate a memory's experience in the public space. I'm starting with a significance assigned by M. Foucault to a space specific for the modern world, defining it as the "heterotopia". An inhabitant of a great metropolis doesn't feel like a part of history anymore, and along with it, he lost sense of time's reality and passing of all things. Contact with former architecture can restore this sense, this unique dimension of experience. And I mean not the history but memory of past. Memory of the past can be a source of aesthetic experiences even though an object, that releases memory of the past, doesn't actually have any artistic values.

I distinguish three forms of memory of the past: tradition, history's heritage and space. I analyze their role in creating bonds with former generations. The subjects of this research are elements of landscape, sacral objects and objects of art. I'm also using H. Taine's, H. Paetzold's and T. Adorno's texts as a context of philosophical analysis of this specific kind of memory's experience.

Finally, I'm asking the question: is it possible, to experience historically, if we're dealing with copies, reproductions of old masterpieces, buildings or even landscape (theme parks)? This problem is worthy of deepened reflection, at least because of architectural scale or generally artistic reproduction in the public space.

KONRAD MICIUKIEWICZ

BETWEEN THE PUBLIC SPHERE AND THE PUBLIC SPACE IN THE CITY

The paper is an attempt to transfer the conception of the public sphere of Jürgen Habermas onto urban space. Public space in the city, at the level of creation is involved in a number of social interrelations, processes, events, practices and discourses. Its material and mental dimensions take place in defining the possibilities and limitations of the civil society. The text aims at finding an answer to the question whether, and how physical public spaces (streets, squares, parks) become the spatial reflection of the public sphere or spheres in the city. Can one rationally talk about the creation of space? Is it possible to formulate the vision of "a good city"? And finally, what is the role of individual perceptions and individual appropriating tactics in constructing urban public spaces?

AGATA SKÓRZYŃSKA

POLITICAL SPECTACLE. THEATRICALISATION IN THE ELECTORAL CAMPAIGN
DURING THE EUROPEAN UNION PARLIAMENTARY PRE-ELECTIONS
IN WRZEŚNIA

One of the most common associations of the term "public sphere" is "space of performance", that leads us to metaphorical concepts of public activity as an acting/performing on theatrical stage. According to Guy Debord's diagnosis of the modern societies condition we can describe this aspect of public sphere as an Spectacle. Crucial intention of Debord's statement expressed in "The Society of Spectacle" was critical analysis of social relationships based on deceitful image of real condition. On the other hand, the social spectacle can be interpreted in accordance with other theoretical approaches, that explain interpersonal and public communication as a performance as well. Erving Goffman's conception of self-presentation in everyday life or Victor Turner's "social drama" are the very best examples of less critical point of view, from which the social spectacle not necessarily means the manipulation of public opinion. Dramaturgical approach gives us a more optimistic notion of "social stage" as a space of self-presenting (acting), but still creative and active individuals. Taking both of these perspectives into consideration, I attempt to describe the contemporary Polish political activity in terms of theatricalisation and performance theory. This leads me to search for theatrical sources of the post-modern social spectacle. The main subject of an analysis enclosed in this paper is pre-elections to the European Parliament arranged by the municipal government in Września (May 2004). Such an issue requires to take into consideration few basic elements of theatrical performance such as space, settings, actors and spectators. Analysing political presentations during the parliamentary pre-elections we are able to describe this event as a specifically post-modern social spectacle and an example of theatricalisation of political action.

KAZIMIERZ KRZYSZTOFEK

SHALL THE NETWORK SAVE THE PUBLIC SPHERE?

The paper is meant to show the dualistic nature of the Internet both as a medium of communication and an alternative social environment, where more and more human energy is vented. The dualistic nature of Internet consists on the one hand in creating a platform engaging people in social activities, and on the other in promoting the network individualism losing social bonds. I tend to reject both extreme approaches: internetophobia and internetoenthusiasm. I am more inclined to an approach according to which Internet as a tool is blind and does not see goals it serves. It is users who see and realize their aims and choices which might be civism oriented or egotistic. This school of thought is based on human activism, in which all depends on people. I advocate a modified approach: much depends on the user but not all. We are partly dependent on the very nature of this medium: it imposes new forms of societal organization we do not have control over. In a word, my perception of Internet can be described as "soft" determinism.

PIOTR CELIŃSKI

DIGITAL UNEQUALITIES

In the last twenty years Internet becomes the fastest-growing and spreading communication environment in a history of our civilization. Although actual directions of its development are far from visions which put the Web in a position of "electronic agora", find it as a cure for many social, cultural or political problems. Instead of implementing those visions contemporary societies are divided by widening social gaps – between the rich and poor, interacting and intreracted, those who live in the cities and those who live outside them, the East and the West. We face redirecting and widening traditional boundaries, gaps and inequalities into a new digital, networked level. This article tries to characterize this level in both local-Polish and global perspectives.

BARTOSZ KORZENIEWSKI

POLITICAL RITUALS OF PENANCE IN THE PERSPECTIVE OF CULTURAL
TRANSFORMATIONS OF THE PRESENT TIME

The author of the article is trying to find an answer to the question on the reasons for the appearance and spread of penance rituals as a means of repenting for doing wrong in the past. He indicates a few cultural processes responsible for the spread of that phenomenon, e.g. growing importance of the concept of a wrong, the change in violence valorization in the late-modern societies, the collapse of a one solid form of collective memory and the identity crisis. The author is of the opinion that only by referring to a wider cultural context is it possible to fully explain the phenomenon mentioned in the title.

JANUSZ GAJDA

BEING A CONTEMPORARY CITIZEN – THE IDEA AND REALITIES
(EDUCATIONAL ASPECT)

In this article patriotic and civic education is treated in pedagogical aspect. These issues were among the most important ones in publications of educationalists of inter-war Poland, especially those following the trend of pedagogy of culture and those in all works of Bogdan Suchodolski. They were always connected with universal values. Nationalism and cosmopolitanism were alien to them and patriotism identified with patriotic duties was connected with internationalism.

Nowadays, these issues are gaining a new, actual and wider meaning, because of the fact that Poland joined the European Union. Now patriotic and civic education is, like previously, based on common humanistic values. Although it is treated widely: not only as duties towards “small nation” and country, but also engagement and loyalty towards extended nation-Europe and whole wide world.

PIOTR SUŻYŃSKI

REMEMBRANCE AND BUILDING OF NATIONAL IDENTITY. REMARKS
CONCERNING JEDWABNE TOWN

This article is an attempt at considering the question of social remembrance as a part of national identity. We focus our interest on public effects of revealing the case of mass murder of Jewish inhabitants of Jedwabne town (1941) after sixty years. Issues mentioned in the text are briefly as follows:

- ♦ possibility/necessity of reconsidering the past by Poles after the collapse of communism,
- ♦ memory as a part of national identity according to L. Kołakowski’s model of grup/national identity,
- ♦ J. T. Gross publication of *Neighbours* in 2001 and his thesis and the result of National Remembrance Institute (IPN) investigation on the 1941 incident,
- ♦ high diversity of opinions on the subject among Polish intellectualists, commentators, etc., and political and ideological horizon of opinions,
- ♦ problem with acceptance of, sometimes different than used to, view of our own past – rather objection than social readiness,
- ♦ poor effects of media debate and IPN’s investigation effects on Poles beliefs according to opinion polls.

SYLWIA NADGRODKIEWICZ

THE VOICE OF ALTERNATIVE CULTURE IN THE PUBLIC SPHERE

I try to locate the alternative culture in the public sphere and point out its contemporary problems in this essay. In the first part I explain the definition of the alternative culture and enumerate its aims. In the second part I attempt to find the places where alternative culture is appearing nowadays. In the third part I finish with the conclusion that although the alternative culture lost its impetus and power, it is still vivid and life-giving.

LUIZA SZARECKA

THREE THEORIES OF THE INTERCULTURAL COMMUNICATION

The article is a short analysis of the three theories of the intercultural communication: Fred Casmir's "Third Culture", a new paradigm of cultural anthropology and Jürgen Habermas's theory of the communication act. All of them are meant to build a new form of dialogue based on the ethics as a superior value.

According to Fred Casmir, the process of building of the "third culture" is being realized when the individuals tend to replace their previous attitudes, values and habits with the new ones in order to assimilate to each other. As a result, the individuals include the new values and revised attitudes into their own set of rules. Casmir's theory underlines the ethical factor of the communication: we ought to communicate with each other not for our own ends but just for the reason of being in contact with each other. However, the reality is that in the international communication the unilateral interests still dominate.

The model of the intercultural communication presented by the culture anthropologists seem to emphasize the similar conclusions. So far in the intercultural discourse the ideas of domination and conquest played the major role. Nowadays this situation has undergone the dramatic change: what is being underlined is the need of the acceptance of the differences under the terms of equity. This new proposal is a way to decolonize our model of thinking, to introduce the superiority of "participation" over "acknowledgment", to expose ourselves to "the other". And the moral of this is that the dialog needs to be continued despite the differences of religion, race, sex and language.

The third of the models presented in the article is the Habermas' theory – recognized as one of the most discussed theories in the field of sociology. The bottom line of his thinking is the definition of acts of communication which he sees as a way to accomplish consensus. The basic experience of human existence is rational and constraints-free communication. The social life of human being is based on the pursue to understand each other. The argumentation assures that all parties involved in the process of communication take part, on equal terms, in the joint effort to seek the truth and nothing but the power of arguments can prevail.

Part IV
European Political Space

ROBERT POTOCKI

THE PHILOSOPHY OF "SOFT POWER" IN POSTMODERN PUBLIC SPHERE
OF THE EU

In a famous essay by Jacques Derrida and Jürgen Habermas they point to the fact that the process of spiritual liberation of Europe from under political and cultural domination of the USA has just begun. In Europe, the idea of soft power is based on principles of realistic utopia and ideology of non-violence. This is also the policy following the idea of self-limiting of the state to the problems of the international community and the idea of

common good based on values which pass for universal. The task of the EU is creating of the public sphere which arises out of non-territorial social base.

The acceptance of the public sphere as the basis of international relations suggests that the EU holds up the rule of "saint calm" and total nihilism in case of crisis situations. The EU rejects a violence in international relationships, but – for geostrategy reasons – it cannot escape from this problem if it wants to keep peace in the rivalry between world powers and build multilateral bases of total order. Dilemmas around the idea of "crash of civilization" or else "the end of history" indicate that two principal determinants are needed for maintenance of total order: steered international right and power moderated by law.

STANISŁAW KONOPACKI

THE PUBLIC SPHERE OF THE EUROPEAN UNION IN THE LIGHT OF THE
DEBATE ON THE CONSTITUTIONAL TREATY

It seemed that the European Convention set up at the Laeken summit in 2001 would be an important step towards building the European public sphere which was to decide upon the future of the EU. Participation of the representatives of the Member States of the EU and the candidate countries, the representatives of NGO's and various interests groups was a sign of increasing the democratic legitimisation of the EU preparing a project of the constitution. In this way Convention seemed to be the very embodiment of the deliberative democracy. According to the Habermas' theory of deliberative democracy, it is important for a decision to be taken not necessarily to be a result of a voting procedure but rather a consequence of a free debate. In principle, all participants are entitled to speak without any constraints, whether on themes, questions, time and resources. The Convention appeared as a common space of free communication secured by legal rights to freedom of expression. The core of legitimisation lies in the feeling of participants that they are co-authors of legislation they decided to adopt.

The Habermas' model emphasized the importance of debate itself, argumentation and exchange of opinions. Also it contained a form of legitimization for supranational institutions which transcends the traditional way of compromising as a result of the majority voting.

However, the very proceedings of the Convention and the character of the further debate on the constitutional treaty of the EU seem to show that all hopes for arising the European public sphere appeared to be too optimistic. The arguments used during the debate and the style of a constitutional discourse show that all sides which participated in the Convention and IGC were pretty far from meeting the conditions of deliberative democracy.

KAZIMIERZ WALUCH

CULTURAL COOPERATION OF THE UNITED EUROPE'S COUNTRIES;
EXPERIENCES AND PROPOSAL OF THE THIRD GENERATION PROGRAMME

The first activities that caused the creation of European Coal and Steel Community and after that European Economic Community and European Atomic Energy Community had generally an economic aspect. What is more there were directives to built the economic cooperation up in the strict field. The elements of culture appeared in different sphere of

life (for example tourism, the protection of the environment, acceptance of the diplomas). The Treaty of Maastricht gave culture a new, important place in the integration process in Europe. Consequently these statements were the base to create first European programs of financial support for culture cooperation, like: KALEJDOSKOP – connected with artistic and cultural activities, ARIANE – connected with books and reading, RAPHAEL – connected with the culture heritage.

Following the suggestion of Council and European Parliament, The European Commission presented in 1998 the proposal of cultural cooperation in Europe. The aim of this proposal was to improve the cooperation in the culture field, directly in the aspects of cultural common activities promotion, assertion of cultural differences, the importance of cultural activities in economic and social growth and the dialogue between cultures all over the world. The programme of CULTURE 2000 will exist in the permanent shape till 2006. There are created new solutions connected with the changes in the integration process in Europe. The response to this situation will be the proposal of a new programme of the third generation – CULTURE 2007.

Part V
Polish Problems with Democracy

STEFAN STĘPIEŃ

THE POSITION OF POLISH DEMOCRACY

This study presents the reflection and the summary of political transformation in Poland since 1989. The position of Polish democracy is connected with permanent dropping confidence of public opinion in the State, Government and politicians. Only 20 per cent of Poles affirmed that Polish democracy has worked correctly in 2004. Two third of Poles have thought otherwise. The low attendance of elections (about 50%) shows disappointment of citizens with transformation. Besides, there are few elements of this disappointment: first, this is high unemployment, second, the corruption, third, the bribery.

The political scientists, the politicians, the publicists and the journalists have presented two standpoints on the position of democracy since 1989. One of them have thought that polish political system had got democracy standards and the crisis of democracy was connected with political transformation. This is the procedural-liberal standpoint. While the others have presented the standpoint of the substantial democracy. They have said that Poland was quasi democracy. There was not an idea of republican. Polish political parties still become demoralized, which has been best shown by the Rywingate and the Orlengate. The third Republic of Poland was set up above society by order of superior authority. The liberal part of Solidarity (*Solidarność*) and the politicians of communist regime have come to understanding of the future of Poland. There was no political revolution, decommunisation or settling up accounts with the Polish People's Republic. So, the adherents of decommunisation, who are associated with the Law and Justice Party (*Prawo i Sprawiedliwość*), have proposed to set up the fourth Republic of Poland.

STANISŁAW MICHAŁOWSKI

CIVIL SOCIETY IN POLAND – A MYTH OR A REAL PERSPECTIVE

At the beginning of the system transformation in Poland (since 1989) frequent references to the ideal of civil society were made, often inspired by authors from Western Europe who have noticed that in our country, the same way as the whole of Eastern and Central Europe, a universal political process of its emergence was in progress. It was to be represented in the growing activity of the society (especially of civil committees and non-government organizations) for full sovereignty and democratization of the state, free market economy and fulfilment of the rule of subsidiarity on the basis of the re-created local government. It can be then assumed after Andrzej Siciński that there appeared horizontal organization of the society, which was at the same time an active society.

After 15 years of experience in building of the III Republic of Poland, the faith in the possibility of creating a civil society has definitely weakened. Corruption, private interests, influence of political parties on local self-governments and state institutions, and also scandals connected with privatization of national property have led to a deep disbelief in the fact that consecutive governments and often self-government authorities, really care about the welfare of the citizens. The society, refusing to accept that way of wielding power, more and more often becomes passive, does not vote in the elections, withdraws from active participation in non-government organizations and political parties. The feeling of helplessness and lack of subjectivity gradually deepens, the phenomenon of alienation and anomy spreads in the society. Zdzisław Pietrasik rightly notices that the problem of treating the state as an 'Unloved Republic' deepens. Very up-to-date are also the words of Andrzej Siciński, about the existence of a dramatic vicious circle: lack of the civil society makes it difficult to create representative elites; the lack of elites in turn slows down the creation of the society.

Because of that the ideal of civil society in Poland remains a myth, which can inspire, especially activists and scientific circles; which has not, however, created and will not create, at least not in the near future, real perspective for a radical improvement of the situation in the state.

ANDRZEJ SZAHAJ

INJUSTICE IN POLAND

The topic of the paper is social injustice in Poland seen from the perspective of John Rawls' and Michael Walzer's theories of justice. In the first part of the article the author presents the main ideas of theories in question, in the second one he tries to look at the situation in Poland using them as his tools of identification of forms of injustice present in this country over the last years. The conclusion of the paper is that people in Poland have lived with a feeling of sharp social injustice for a long period of time which has resulted in a demoralization of the important part of the population. The main task of the next governments in Poland will be to recreate just social rules to let people live in a more satisfactory milieu.

The article gives the overview of some of the most important trends in intercultural communication and these, in particular, which the author sees as most vital.

JAROSŁAW MACAŁA

PATHOLOGIES OF PUBLIC LIFE IN THE THOUGHT OF POST-COMMUNIST
LEFT IN THE REPUBLIC OF POLAND

The picture of pathologies of public life in Poland after 1989 in the thought of post-communist Left (identified with SLD's circles here) seems to be mostly accurate. The topic has been widely described, particularly by publicists. Four groups of problems have been distinguished here for the sake of analysis. Those are the following: corruption and state colonization, a gap between elites and the society, the society's disinclination towards the state, and an excessive participation of the Catholic Church in public life.

The diagnosis of situation was perceived as a result of political and socio-economic transformation processes after 1989 and criticism of political adversaries, who derived their nature from PRL period, was refused by the thought of the Left. That interpretation allowed to make postsolidarity environment mainly responsible for the presence and development of pathologies, and found the Left circles (except for few cases) exempted essentially from mentioned phenomena. Any criticism within the Left environment was usually ignored. Pathologies of public life were translated into political competition run by the Left.

The process of increasing decomposition of the Left after 2001 resulting from significant failure of Leszek Miller government, drastic fall of SLD popularity, a set of affairs, offences, dishonesty has led to discussion about causes of status quo at that time. Not only the presence of pathologies within the Left environment has been identified, but also the Left has been seen as an important incubator for the development of mentioned pathologies.

EWA MAJ

ANTISYSTEM, ANTIGLOBAL AND COUNTER-CULTURAL CHARACTER
OF THE SOCIAL COMMUNICATION MEDIUM: THE EXAMPLE OF NATIONAL
PRESS IN POLAND AT THE TURN OF THE 20TH CENTURY

Towards the end of the twentieth and at the beginning of the twenty first century there existed rich and varied political national press, reflecting the main trends of national and nationalistic thought. Among them papers of national political parties, as well as magazines loosely connected with parties themselves, assuming the position of non-formalized ideological centres. In publicistic texts political programmes of an anti-system character were reflected. Many of them were devoted to the contestation of the socio-economic, political and cultural condition of Poland after 1989. Legal and political system of the state was criticized, seen as a result of the actions of Poland's enemies. The attacks concentrated around the question of Polish national interests being neglected in the model of the state shaped after the round table talks. The model of a liberal-democratic state was rejected. National state, mono-ethnic and mono-cultural was preferred. In foreign affairs good relationship with Russia was seen as a necessary element and Germany was referred to as Poland's enemy.

National press devoted a lot of space to the problem of cultural globalization. Globalization was understood as a denationalization, because the loss of the specific character of spiritual and material creativity was identified with the loss of national identity. National publicists feared the uniformity of human thought and standardization of individuals and

social groups. They were afraid that the European Union could become a spokesman for globalization. They presented a vision of the continent deprived of ethnic richness and the variety of national cultures, which constitute the heritage of Latin Europe, synthesizing the values of antique Helleno-Roman world and Christian ones. That heritage was seen as a source of European order. It was expected that Poland could play a special role in the strengthening of Europe consisting of national states, called the Europe of Homelands. The position of Poland would be determined by the attachment of the Polish nation to Catholicism, respect for history, retaining the traditional model of agriculture and the village as a homogenous human community.

SŁAWOMIR CZAPNIK

THE PLACE OF THE GREEN PARTY IN THE SPHERE OF PUBLIC
COMMUNICATION IN POLAND AFTER 1989

This article refers to the role of ecological organizations in public communication sphere in Poland after 1989. The main topic of this dissertation is transition from communism to democracy on the patterns of ecology, saving natural environment and its marginalization. Ecological organizations are part of the third sector – non-governmental organizations. Since 2001 in mass-media we could find many materials concerning ‘eco blackmail’, ‘ecoterror’ issue as a form of protest against new investments and getting some material profits from the investors. Conclusion, values of the nature are intangible assets, and in a public communication sphere they are losing with material values, e.g. economic growth or unemployment level.

KATARZYNA MIECZKOWSKA-CZERNIAK

LOCAL COMMUNICATION: MEDIA, AUTHORITY, SOCIETY

The aim of the article “Local communication: media, authority, society” was an attempt to evaluate the state of the local democracy in Poland through the analysis of a communication and information system. The author’s subject matter was the picture of the local government presented in the local daily newspapers published in Lublin. The exploration also involved numerous surveys conducted in the whole country. The results present the society’s attitude towards the local government and the media. In the conclusion of the article, the author focuses on a tendency of the media to present primarily negative aspects of the local government’s life and neglect the positive ones treating them as less attractive. The author charges the local politicians with immaturity in exercising democratic authority. This immaturity manifests itself in undervaluing the role of the media and policy information.

BIBLIOGRAFIA

Część I. Współczesna agora: socjologiczno-politologiczne rozpoznania

- Antoszewski A., *Ewolucja polskiego systemu partyjnego*, [w:] *Demokratyzacja w III Rzeczypospolitej*, red. A. Antoszewski, Wrocław 2002.
- Balle F., *Média et sociétés*, Paris 1994.
- Bokajło W., *Spółczesność obywatelskie: sfera publiczna jako problem teorii demokracji*, [w:] *Spółczesność obywatelskie*, red. W. Bokajło, K. Dziubka, Wrocław 2001.
- Brzeziński Z., *Demokracja wobec globalizacji. Kilka refleksji na temat globalnych dylematów zwycięskiej demokracji*, „Przegląd Polityczny” 1999, nr 40/41.
- Burton M., Gunther R., Hingley J., *Elity a rozwój demokracji*, [w:] *Władza i społeczeństwo*, wybór i opracowanie J. Szczupaczyński, Warszawa 1995.
- Chodwick O., *Demokracja a religia*, [w:] *Europa i społeczeństwo obywatelskie. Rozmowy w Castel Gandolfo*, przygotował i przedmową opatrzył K. Michalski, Warszawa 1994.
- Demokracja w stosunkach międzynarodowych*, red. E. Halizak, D. Popławski, Warszawa 1997.
- Diamond L., *Is the Third Wave Over?*, „Journal of Democracy” 1996, vol. 7, nr 3.
- Dobek-Ostrowska B., *Nauka o komunikowaniu: paradygmaty, szkoły, teorie*, [w:] *Nauka o komunikowaniu. Podstawowe orientacje badawcze*, red. B. Dobek-Ostrowska, Wrocław 2001.
- Dobek-Ostrowska B., *Podstawy komunikowania społecznego*, Wrocław 1999.
- Elites and Democratic Consolidation in Latin America and Southern Europe*, red. R. Gunther, J. Highley, Cambridge 1992.
- Galbraith J. K., *Godne społeczeństwo. Program troski o ludzkość*, tłum. A. Szeworski, Warszawa 1999.
- Gerstlé J., *La communication politique*, Paris 1992.
- Giddens A., *Poza lewicą i prawicą. Przyszłość polityki radykalnej*, tłum. J. Serwański, Poznań 2001.
- Goban-Klas T., *Media i komunikowanie masowe*, Warszawa 1999.
- Grossman L., *Republika elektroniczna*, [w:] J. Szczupaczyński (wybór i oprac.), *Władza i społeczeństwo 2*, Warszawa 1998.
- Habermas J., *Teoria działania komunikacyjnego*, tłum. M. A. Kaniowski, Warszawa 1999.
- Habermas J., *The Structural Transformation of the Public Sphere*, Cambridge 1989.
- Herbut R., *Polityczne, ekonomiczne oraz kulturowe ograniczenia procesu demokratyzacji*, [w:] *Demokracje Europy Środkowo-Wschodniej w perspektywie porównawczej*, red. A. Antoszewski, R. Herbut, Wrocław 1998.
- Jakubowicz K., *Spółczesność obywatelskie, niezależna sfera publiczna i społeczeństwo informacyjne: niemożliwe połączenie?* [w:] L. Zacher (red.), *Rewolucja informacyjna i społeczeństwo. Niektóre trendy, zjawiska i kontrowersje*, Warszawa 1997.

- Karwat M., *O demagogii*, Warszawa 2005.
- Klimkiewicz B., *Mniejszości narodowe w sferze publicznej*, Kraków 2003.
- Kulturowe instrumentarium wolności. Dziennikarstwo, Internet, rynek*, red. R. Paradowski, Poznań 2004.
- Mancini P., *The Public Sphere and the Use of the News in a "Coalition" System of Government*, [w:] *Communication and Citizenship*, red. P. Dalgren, C. Sparks, London 1991.
- Marczewska-Rytko M., *Demokracja elektroniczna jako próba urzeczywistnienia idei greckiej agory*, [w:] *Spółczesność informacyjna: wizja czy rzeczywistość?*, t. II, red. L. H. Haber, Kraków 2004.
- Marczewska-Rytko M., *Liberalizm a demokracja*, [w:] *Ideologia, doktryny i ruch polityczny współczesnego liberalizmu*, red. E. Olszewski, Z. Tymoszek, Lublin 2004.
- Martin H.-P., Schumann H., *Pułapki globalizacji. Atak na demokrację i dobrobyt*, tłum. M. Zybur, Wrocław 1999.
- McGrew A., *Democracy Beyond Borders?*, [w:] *The Transformation of Democracy? Globalization and Territorial Democracy*, red. A. MacGrew, Cambridge 1997.
- McNair B., *Wprowadzenie do komunikowania politycznego*, Poznań 1998.
- Od komunizmu do...? Dokąd zmierza III Rzeczpospolita?*, red. J. Kloczkowski, Kraków 1999.
- Osiatyński W., *Rzeczpospolita obywateli*, Warszawa 2004.
- Politics, Media, and Modern Democracy*, red. D. Swanson, P. Mancini, London 1996.
- Przewództwo polityczne. Teorie i rzeczywistość*, red. L. Rubisz, K. Zuba, Toruń 2004.
- Skarżyński R., *Od liberalizmu do totalitaryzmu*, t. 2, Warszawa 2002.
- Sobkowiak L., *Komunikacja polityczna*, [w:] *Studia z teorii polityki*, t. I, red. A. Jabłoński, L. Sobkowiak, Wrocław 1999.
- Śpiewak P., *Demokracji za dużo, za mało*, „Przegląd Polityczny” 1999, nr 40/41.
- Thompson J., *Media i nowoczesność. Społeczna teoria mediów*, tłum. I. Mielnik, Wrocław 2001.
- Thoveron G., *La communication politique aujourd'hui*, Bruxelles 1990.
- Watson J., Hill A., *A Dictionary of Communication and Media Studies*, London 1997.
- Wildstein B., *Profil wieku*, Warszawa 2000.
- Znamierowski Cz., *Elita i demokracja*, Warszawa 1991.
- Znamierowski Cz., *Rozważania o państwie*, Warszawa 1999.

Część II. Filozoficzne aproksymacje: problemy i pojęcia metateorii sfery publicznej

- Arendt H., *Eichmann w Jerozolimie. Rzecz o banalności zła*, tłum. A. Szostkiewicz, Kraków 1998.
- Arendt H., *Kondycja ludzka*, tłum. A. Łagodzińska, Warszawa 2000.
- Arendt H., *Korzenie totalitaryzmu*, tłum. M. Szawiel i D. Grinberg, Warszawa 1993.
- Arendt H., *Między czasem minionym a przyszłym. Osiem ćwiczeń z myśli politycznej*, tłum. M. Godyń, W. Madej, Warszawa 1994.
- Arendt H., *O przemocy. Nieposłuszeństwo obywatelskie*, tłum. A. Łagocka, W. Madej, Warszawa 1998.
- Bauman Z., Kubicki R., Zeidler-Janiszewska A., *Humanista w ponowoczesnym świecie. Rozmowy o sztuce życia, nauce, życiu sztuki i innych sprawach*, Poznań 1997.
- Benhabib S., *Trzy modele przestrzeni publicznej*, tłum. A. Ostolski, „Krytyka polityczna” nr 3.

- Berger P. L., *Rewolucja kapitalistyczna. Pięćdziesiąt tez o dobrobycie, równości i wolności*, tłum. Z. Simbierowicz, Warszawa 1995.
- Berlin I., *Zmysł rzeczywistości*, tłum. M. Filipczuk, Poznań 2002.
- Borradori G., *Philosophy in a Time of Terror. Dialogues with Jürgen Habermas and Jacques Derrida*, Chicago 2003.
- Buksiński T., *Moderność*, Poznań 2001.
- Dylus A., *Moralność krańcowa w działalności politycznej*, [w:] *Etyka i polityka*, red. E. M. Marciniak, T. Mołdawa, K. A. Wojtaszczyk, Warszawa 2001.
- Gadamer H.-G., *Język i rozumienie*, tłum. P. Dehnel i B. Sierocka, Warszawa 2003.
- Geertz C., *Zastane światło. Antropologiczne refleksje na tematy filozoficzne*, tłum. Z. Pucek, Kraków 2003.
- Giddens A., *Trzecia droga. Odnowa socjaldemokracji*, tłum. H. Jankowska, Warszawa 1999.
- Habermas J., *Filozoficzny dyskurs nowoczesności*, tłum. M. Łukasiewicz, Kraków 2000.
- Heller A., *A Philosophy of History in Fragments*, Oxford 1993.
- Heller A., *A Philosophy of Morals*, Oxford 1990.
- Heller A., *A Theory of Modernity*, Oxford 1999.
- Heller A., *Can Modernity Survive?*, Berkeley 1990.
- Höffe O., *Sprawiedliwość polityczna*, tłum. J. Merecki, Kraków 1999.
- Hudzik J. P., *Rozum – Wolność – Odpowiedzialność. Studium z historii idei w nowożytnej i współczesnej myśli filozoficznej*, Lublin 2001.
- Hudzik J. P., *Wykłady z filozofii polityki*, Lublin 2002.
- Jahanbegloo R., *Rozmowy z Isaiahem Berlinem*, tłum. M. Pietrzak-Merta, Warszawa 2002.
- Kompromis w życiu społecznym*, red. E. Włodarczyk, Kraków 1998.
- Król M., *Historia myśli politycznej. Od Machiavellego po czasy współczesne*, Gdańsk 1998.
- Lachterman D. R., *Noos i nostos: Odyseja i źródła greckiej filozofii*, „Konteksty” 2003, nr 3–4.
- MacIntyre A., *Niepokojąca sugestia*, tłum. A. Chmielewski, „Odra” 1993, nr 6.
- Patočka J., *Czy cywilizacja techniczna jest schyłkowa i dlaczego*, [w:] tenże, *Eseje hereetyckie z filozofii dziejów*, tłum. A. Czycibor-Piotrowski, E. Szczepańska, J. Zychowicz, Warszawa 1998.
- Podrez E., *Moralnie uzasadnione rozwiązania konfliktów – trudny przypadek kompromisu*, [w:] *Etyka współdziałania. Materiały IV Jagiellońskiego Symposium Etycznego, Kraków 5–6 czerwca 1992*, red. J. Pawlica, Kraków 1993.
- Rawls J., *Teoria sprawiedliwości*, tłum. M. Panufnik i in., Warszawa 1994.
- Raz J., *Multiculturalism*, „Ratio Juris”, t. 11, nr 3, 1998.
- Ricoeur P., *Filozofia osoby*, tłum. M. Frankiewicz, Kraków 1992.
- Rorty R., *Filozofia i przyszłość*, tłum. M. Kwiek, „Principia”, t. XXXVII–XXXVIII, Kraków 2004.
- Rorty R., *Przygodność, ironia i solidarność*, tłum. W. J. Popowski, Warszawa 1996.
- Strauss L., *Sokratejskie pytania. Eseje wybrane*, tłum. P. Maciejko, Warszawa 1998.
- Sutor B., *Etyka polityczna. Ujęcie całościowe na gruncie chrześcijańskiej nauki społecznej*, tłum. ks. prof. A. Marcol, Warszawa 1994.
- Szacki J., *Spotkania z utopią*, Warszawa 2000.
- Szahaj A., *E pluribus unum? Dylematy wielokulturowości i politycznej poprawności*, Kraków 2004.
- The Social Philosophy of Agnes Heller*, red. J. Burnheim, Amsterdam, Atlanta GA 1994.
- Tischner J., *Rozdroża fundamentalizmu*, [w:] tenże, *Nieszczęsny dar wolności*, Kraków 1998.

- Walzer M., *Spór o społeczeństwo obywatelskie*, tłum. J. Szacki [w:] tenże, *Ani książkę, ani kupiec: obywatel*, Kraków 1997.
- Žižek S., *Patrząc z ukosa. Do Lacana przez kulturę popularną*, tłum. J. Margański, Warszawa 2003.

Część III. Przestrzeń kulturowa: rzeczywistość i metafora. Propozycje interpretacji

- Acconci V., *Przestrzeń publiczna w prywatnym czasie*, [w:] *Formy estetyzacji przestrzeni publicznej*, red. J. S. Wojciechowski, A. Zeidler-Janiszewska, Warszawa 1998.
- Adorno T. W., *Sztuka i sztuki*, tłum. K. Krzemień-Ojak, Warszawa 1990.
- Adorno T. W., *Teoria estetyczna*, tłum. K. Krzemieniowa, Warszawa 1994.
- Anders G., *Stadt der Öffentlichkeit*, Frankfurt am Main 2001.
- Ashenden S., Owen D., *Foucault contra Habermas*, London–Thousand Oaks–New Delhi 1999.
- Bauman Z., *Wieloznaczność nowoczesna nowoczesność wieloznaczna*, Warszawa 1995.
- Bauman Z., *Życie na przemiał*, Kraków 2004.
- Bendyk E., *Antymatrix. Człowiek w labiryncie sieci*, Warszawa 2004.
- Benhabib S., *The Reluctant Modernism of Hannah Arendt*, London–Thousand Oaks–New Delhi 1996.
- Benoist A., *Kulturrevolution von Rechts*, Krefeld 1985.
- Boski P., Jarymowicz M., *Tożsamość a odmiennność kulturowa*, Warszawa 1993.
- Brah A., *Cartographies of Diaspora*, London 1996.
- Braun K., *Wobec przestrzeni teatralnej*, [w:] *Teatr w miejscach nieteatralnych*, red. J. Tyska, Poznań 1998.
- Buksiński T., *Moderność*, Poznań 2001.
- Burszta W., *Postkolonializm i dekolonizacja umysłu*, [w:] *Różnica, tożsamość, edukacja. Szkice z pogranicza*, red. T. Szkudlarek, Kraków 1995.
- Casimir F., *Budowanie trzeciej kultury: zmiana paradygmatu*, [w:] *Komunikacja międzykulturowa: zderzenia i spotkania*. red. A. Kapciak, L. Korporowicz, A. Tyska, Warszawa 1996.
- Castells M., *End of Millennium*, Blackwell 1998.
- Castells M., *The Rise of the Network Society*, Oxford 1996.
- Certeau M. de, *The Practice of Everyday Life*, Berkeley 2002.
- Davis M., *Dead Cities and Other Tales*, New York 2003.
- Debord G., *Spółczesność spektaklu*, tłum. A. Ptaszkowska, Gdańsk 1998.
- DiMaggio P., Hargittai E., Neuman W. R., Robinson J. P., *Social Implications of the Internet*, "Annual Review of Sociology", vol. 27, 2001.
- Dovey K., *Framing Places. Mediating Power in Built Form*, London–New York 2001.
- Duvignaud J., *Maj 1968 – Teatr Święta*, „Punkt” 1981, nr 13.
- Ellin N. (ed.), *Architecture of Fear*, New York: Princeton Architectural Press, 1997; H. Häußermann, W. Siebel, *Festivalisierung der Stadtpolitik*, Wiesbaden 1998.
- Enrikin J. N., *Political Community, Identity, and Cosmopolitan Place*, [w:] *Europe without Borders. Remapping Territory, Citizenship, and Identity in a Transnational Age*, red. M. Berezin, M. Schain, Baltimore–London 2003.
- Ferenc W., Mrówka R., Wilkos S., *Komunikacja polityczna. Jak wygrać wybory?*, Warszawa 2004.
- Friedman J., *The Hybridization of Roots and the Abhorrence of the Bush*, [w:] *Spaces of Culture. City, Nation, World*, red. M. Featherstone, S. Lash, London 1999.
- Gajda J., *Antropologia kulturowa*, Toruń 2002.

- Galtung J., *On the Future of the International System*, [w:] *Mankind 2000*, red. R. Jungk, J. Galtung, Oslo 1996.
- Ghirardo D., *Architektura po modernizmie*, tłum. M. Motak, Toruń 1999.
- Giddens A., *Living in a Post-Traditional Society*, [w:] *Reflexive Modernization. Politics, Tradition and Aesthetics in the Modern Social Order*, red. U. Beck, A. Giddens, S. Lash, Stanford 1994.
- Giddens A., *Nowoczesność i tożsamość. „Ja” i społeczeństwo w epoce późnej nowoczesności*, tłum. A. Szulżycka, Warszawa 2001.
- Goffman E., *Człowiek w teatrze życia codziennego*, tłum. H. Danter-Śpiewak, P. Śpiewak, Warszawa 2000.
- Gołaczyńska M., *Mozaika współczesności. Teatr alternatywny w Polsce po roku 1989*, Wrocław 2002.
- Gross J. T., *Sąsiedzi. Historia zagłady żydowskiego miasteczka*, Sejny 2000.
- Habermas and the Public Sphere*, red. C. Calhoun, London–Cambridge 1994.
- Habermas J., *Modern and Postmodern Architecture*, [w:] *Architecture Theory since 1968*, red. K. M. Hays, Cambridge 2002.
- Habermas J., *The Liberating Power of Symbols*, Cambridge 2001.
- Habermas J., *The Structural Transformation of the Public Sphere. An Inquiry into a Category of Bourgeois Society*, Cambridge 2000.
- Hervieu-Leger D., *Religia jako pamięć*, Kraków 1999.
- Ingelhart R., *Modernization and Postmodernization*, Princeton 1997.
- Jenks Ch., *Kultura*, przeł. W. J. Burszta, Poznań 1999.
- Kirby M., *On Acting and Not Acting*, [w:] *Acting (Re) Considered. Practice and Theories*, red. P. B. Zarilli, London–New York 1996.
- Knowles R., *Reading the Material Theatre*, Cambridge 2004.
- Kolankiewicz L., *Przyszłość teatru w perspektywie antropologicznej*, [w:] *Kultura i sztuka u progu XXI wieku*, red. S. Krzemień-Ojak, Białystok 1997.
- Kołakowski L., *O tożsamości zbiorowej*, tłum. S. Amsterdamski, [w:] *Tożsamość w czasach zmiany*, red. K. Michalski, Warszawa 1995.
- Krasnodębski Z., *Czerń w Jedwabnem*, Kraków 2001.
- Krzemień-Ojak S., *Kłopoty z tożsamością*, [w:] *Piękno w sieci*, red. K. Wilkoszewska, Kraków 1999.
- Krzysztofek K., *Między kulturą cyfrową i analogową: dwa uczestnictwa*, [w:] *Media publiczne a edukacja Polaków. Społeczeństwo – Naród – Kultura – Obywatel*, Warszawa 2002.
- Krzysztofek K., *Prywatyzacja tożsamości w społeczeństwie końca millenium*, [w:] *Dylematy etyczne dnia dzisiejszego*, red. I. Wojnar, Warszawa 2001.
- Kumar K., *The Idea of Europe*, [w:] *Europe without Borders. Remapping Territory, Citizenship, and Identity in a Transnational Age*, red. M. Berezin, M. Schain, Baltimore, London 2003.
- Lübbe H., *Ich entschuldige mich. Das neue politische Bussritual*, Berlin 2001.
- Lynch K., *Good City Form*, Cambridge 1981.
- Maffasoli M., *Le Temps de trubus. Le declin de l'individualisme dans les sociétés post-moderne*, La Table Ronde 2000.
- Nikitorowicz J., *Wielopłaszczyznowa i ustawicznie kreująca się tożsamość w społeczeństwie wielokulturowym a edukacja wielokulturowa*, [w:] *Kultury tradycyjne a kultura globalna*, red. J. Nikitorowicz, Białystok 2001.
- Postman N., *Zabawić się na śmierć. Dyskurs publiczny w epoce Show Business'u*, tłum. L. Niedzielski, Warszawa 2002.

- Putnam R., *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*, New York 2000.
- Rasmussen D., Swindal J., *Jürgen Habermas, Sage Masters of Modern Thought*, London–Thousand Oaks–New Delhi 2002.
- Rewers E., *Zdarzenie. Od „teatru” ulicznego do „teatru” filozoficznego*, [w:] *Teatr w miejscach nieteatralnych*, red. J. Tyszka, Poznań 1998.
- Ricoeur P., *Pamięć – zapomnienie – historia*, [w:] *Tożsamość w czasach próby*, red. K. Michalski, Kraków, 1996.
- Ritzer G., *Makdonaldyzacja społeczeństwa*, tłum. S. Magala, Warszawa 1999.
- Ritzer G., *Magiczny świat konsumpcji*, tłum. L. Stawowy, Warszawa 2001.
- Schechner R., *Ulica jest sceną*, [w:] tegoż, *Przyszłość rytuału*, tłum. T. Kubikowski, Warszawa 2000.
- Sennett R., *The Fall of Public Man*, London 2002.
- Smith A. D., *Nations and Nationalism in a Global Era*, Cambridge 1995.
- Soja E. W., *Postmetropolis. Critical Studies of Cities and Regions*, Oxford 2000.
- Soja E. W., *Thirdspace*, Oxford 2000.
- Sowa J., *Władza spektaklu – spektakl władzy. Debord 40 lat później*, „Krytyka Polityczna. Czas Zadymy” 6/2004.
- Stępińska A., *Propaganda a marketing polityczny – różne nazwy czy różne pojęcia? (przeгляд stanowisk)*, [w:] *Od totalitaryzmu do demokracji. Wybrane problemy okresu przemian*, red. T. Wallas, Poznań 2003.
- Suchodolski B., *Skąd i dokąd idziemy*, Warszawa 1999.
- Szaccki J., *Historia myśli socjologicznej. Wydanie nowe*, Warszawa 2003.
- Toffler A., *Budowa nowej cywilizacji*, tłum. J. Łoziński, Warszawa 1995.
- Vattimo G., *The Transparent Society*, Cambridge 1992.
- Venn C., *Narrating the postcolonial*, [w:] *Spaces of Culture*, red. M. Featherstone, S. Lash, London 1999.
- Wokół Jedwabnego*, tom I i II, Instytut Pamięci Narodowej, 2002.
- Wyka A., *Alternatywny światopogląd i praktyka społeczna (z doświadczeń zachodnich)*, [w:] *Małe struktury społeczne*, red. I. Machaj, Lublin 1998.
- Znaniecki F., *O pojęciu roli społecznej*, [w:] *Teatr w kulturze*, red. L. Kolankiewicz, W. Dudzik, Warszawa 1991.
- Zukin S., *The Cultures of Cities*, Cambridge 1995.
- Życiński J., *Banalizacja barbarzyństwa*, „Więź” 2001, nr 3.

Część IV. Europejska przestrzeń polityczna

- Appignanesi R., Garratt Ch., *Postmodernizm*, tłum. A. Szostkiewicz, Warszawa 2001.
- Autissier A. M., *L'Europe culturelle, Ministère des Affaires Étrangères, Association Française d'Action Artistique*, Paris 1999.
- Bachmann K., *Konwent o przyszłości Europy. Demokracja deliberatywna jako metoda legitymizacji władzy w wielopłaszczyznowym systemie politycznym*, Wrocław 2004.
- Baldwin R., Widgren M., *Decision Making and the Constitutional Treaty. Will the IGC Discard Giscard?* CEPS Policy Brief, nr 37, August 2003.
- Baudrillard J., *Ameryka*, tłum. A. Krzemińska, A. Krzemiński, wyd. II, Warszawa 2001.
- Borkowski A., *Ryzyko wojny sprawiedliwej*, „Znak” 2003, nr 7.
- Brzeziński Z., *Jesteśmy bezradni wobec podstawowych pytań*, [w:] B. Wildstein, *Profile wieku*, Warszawa 2000.

- Brzeziński Z., *Przywódstwo czy dominacja?* „Znak” 2004, nr 7–8 (590–591).
- Brzeziński Z., *Wybór – dominacja czy przywództwo*, tłum. B. Pietrzyk, A. P. Pokojka, Kraków 2004.
- Cichocki M. A., *Porwanie Europy*, Kraków 2004.
- Cooper R., *Breaking of Nations. Order and Chaos in the Twenty-First Century*, New York 2003.
- Czaputowicz J., *Suwerenność w teoriach stosunków międzynarodowych i praktyce integracji europejskiej*, „Civitas” 2003, nr 7.
- Derrida J., Habermas J., *Europa, jaka śni się filozofom*, „Gazeta Wyborcza” 10.06.2003.
- Felder B., Paterson I., Silarszky P., *Draft Constitution: The Double majority implies a massive transfer of power to the large member states – is this intended?* Institute for Advanced Studies, June 2003.
- Fukuyama F., *Europejczycy mają rację w teorii, USA – w praktyce*, „Fakt: Europa” 21.04.2004, nr 3/94.
- Glucksmann A., *Dostojewski na Manhattanie. Książka o źródłach globalnego nihilizmu*, tłum. M. Ochab, Warszawa 2003.
- Glucksmann A., *Quest contre Quest*, Paris 2003.
- Gryz J., *Proces instytucjonalizacji stosunków transatlantyckich*, Warszawa 2004.
- Habermas J., *Chrześcijaństwo to fundament*, „Tygodnik Powszechny” 5.12.2004, nr 49.
- Howard N., *Wojna w dziejach Europy*, tłum. T. Rybowski, Wrocław 1990.
- Hutton H., *The World We're In*, London 2003.
- Kagan R., *Potęga i Raj. Ameryka i Europa w nowym porządku Świata*, tłum. W. Turopolski, Warszawa 2003.
- Kaplan R. D., *Warrior Politics. Why Leadership Demands a Pagan Ethos*, New York 200.
- Keohane R. O., *Ironies of Sovereignty. The European Union and the United States*, „The Journal of Common Market Studies”, November 2002.
- Kisielewski T. A., *Imperium Americanum? Międzynarodowe uwarunkowania sprawowania hegemonii*, Warszawa 2004.
- Kranz J., *Bruksela – tezy po fiasku*, „Polska w Europie” 2004, nr 1 (45).
- Krasnodębski Z., *Czy miękkie imperium Europa?* „Fakt: Europa” 21.04.2004, nr 3/94.
- Krastew I., *Nowa twarz Unii E.*, „Forum” 15–21.11.2004, nr 46.
- Król M., *Przemoc i polityka*, „Gazeta Wyborcza” 3–4.07.2004.
- Leech D., *The Utility of the Voting Power Approach*, Warwick Economic Research Paper, June 2003, nr 678.
- Leszczyński A., *W jądrze ciemności*, „Polityka” 10.04.2004, nr 15.
- Michnik A., Beylin M., *Dlaczego mówimy NIE*, „Gazeta Wyborcza”, 9.10.2003.
- Missir di Lugnano A., *Członkostwo w Unii Europejskiej a suwerenność narodowa*, [w:] *Konstytucja dla rozszerzającej się Europy*, red. E. Popławska, Warszawa 2000.
- Nowak L., *Makiawelizm po amerykańsku*, „Sprawy Polityczne” 2004, nr 1.
- Nye J. S., *Soft Power. The Means to Success in World Politics*, New York 2004.
- Nye J. S., *The Decline of America's Soft Power. Why Washington Should Worry*, „Foreign Policy” V–VI 2004.
- Platter S. M. F., *Suwerenność i demokracja*, „Arcana” 2003, nr 5/53.
- Podolski A., *Nicea – zły triumf*, „Gazeta Wyborcza”, 5.01.2004.
- Rawls J., *Prawo ludów*, tłum. M. Kozłowski, Warszawa 2001.
- Rifkin J., *European Dream. How Europe's Vision of the Future Is Quietly Eclipsing the American Dream*, New York 2004.
- Saint-Étienne Ch., *Potęga albo śmierć. Europa wobec imperium amerykańskiego*, tłum. A. Nica-Zdaniuk, B. Zdaniuk, Warszawa 2004.

- Schell J., *The Unconquerable World. Power, Nonviolence and the Will of the People*, New York 2003.
- Staniszkis J., *Władza w nowym świecie*, „Fakt: Europa” 2004, nr 2(88).
- Stehle H., *Tajna dyplomacja Watykanu. Papięstwo wobec komunizmu (1917–1991)*, tłum. R. Drecki, M. Struczyński, Warszawa 1993.
- Surdykowski J., *Dokąd zmierza Ameryka? Czyli drugie czytanie Tocqueville’a*, Warszawa 2001.
- Szymborski W., *Doktryna Busha*, Bydgoszcz 2004.
- Thom F., *Rosja i złudzenia Europy*, „Fakt: Europa” 28.07.2004, nr 17/175.
- Todd E., *Schyłek imperium. Rozważania o rozkładzie systemu amerykańskiego*, tłum. A. Szeptycki, K. Mączyńska, Warszawa 2003.
- Todorov T., *Nowy nieład światowy. Refleksje Europejska*, tłum. E. Cywlik, Warszawa 2004.
- Vilpepin D., *La requin et la mouette*, Paris 2004.
- Vilpepin D., *W nowym świecie nowy ład*, „Przegląd Środkowoeuropejski” 2002, nr 31–32.
- Zielonka J., *Explaining Euro-parasitis*, London 1998.
- Zielonka J., *Stany Zjednoczone Europy? Przyszłość polityczna rozszerzonej Unii Europejskiej*, [w:] *Europa – Ameryka. Transatlantycki wymiar reform Unii Europejskiej*, red. J. Kucharczyk, Warszawa 2000.
- Zięba R., *Unia Europejska jako aktor stosunków międzynarodowych*, Warszawa 2003.

Część V. Polskie problemy z demokracją

- Alberski R., Lisicka H., Sommer J., *Polityka ochrony środowiska*, Wrocław 2002.
- Antoszewski A., *Lewica postkomunistyczna w procesie demokratyzacji*, [w:] *W poszukiwaniu innych światów. Europa, lewica, socjaldemokracja wobec zmian globalnych*, red. P. Żuk, Warszawa 2003.
- Bartkiewicz J., *Pierwotory przednowoczesne społeczeństwa obywatelskiego – geneza, rozwój, dziedzictwo*, „Studia Polityczne” 1993, nr 1–4.
- Bukowski A., *Komitety Obywatelskie – Ruch epoki przemian*, „Studia Polityczne” 1993, nr 1–4.
- Chorązki W., *Polskie media lokalne i sublokalne 1898–1999*, „Zeszyty Prasoznawcze”, nr 3–4, Kraków 1999.
- Dahl R., *Demokracja i jej krytycy*, przekład S. Amsterdamski, Kraków 1995.
- Dahrendorf R., *Nowoczesny konflikt społeczny*, Warszawa 1993.
- Ekiert G., *Procesy demokratyzacji w Europie Środkowo-Wschodniej – rozważania teoretyczne*, „Studia Polityczne” 1993, nr 1–4.
- Frączek P., *Trzeci sektor w III Rzeczypospolitej. Wybór artykułów 1989–2001*, Warszawa 2002.
- Frączak-Rudnicka B., *Demokracja w świadomości zbiorowej*, [w:] J. Wiatr, J. Raci-borski, J. Bartkowski, B. Frączak-Rudnicka, J. Kiliński, *Demokracja polska 1989–2003*, Warszawa 2003.
- Gliński P., *Współpraca administracji rządowej z polskim ruchem ekologicznym w latach 1989–1999*, [w:] *Polityka ekologiczna Trzeciej Rzeczypospolitej*, A. Papuziński, pr. zbior., Bydgoszcz 2000.
- Gliński P., *O społeczeństwie obywatelskim w Polsce: teoria i praktyka*, [w:] *Homo eligens: Społeczeństwo świadomego wyboru*, red. D. Gawin, Warszawa 1999.
- Gładziuk N., *Filozof jako kartograf. Przypadek Michaela Walzera*, „Civitas” 2000, nr 4.

- Grzybczak J., *Struktura mediów a struktura władzy. Doświadczenia Polski*, „Zeszyty Prasoznawcze”, Kraków 1996.
- Hall A., *Jaka Polska?*, Warszawa 2004.
- Hamann J., *Demokracja. Decyzje. Wybory*, Warszawa 200.
- Jedlicki J., *Czas zwątpienia*, „Znak” 2000, nr 585 (11).
- Kłossowski W., *Współpraca organizacji pozarządowych z samorządem lokalnym. Porządnie poza rządem*, Warszawa 1998.
- Kowalczyk S., *Naród, państwo, Europa: z problematyki filozofii narodu*, Radom 2003.
- Kowalik T., *Współczesne systemy ekonomiczne. Powstanie ewolucja, kryzys*, Warszawa 2000.
- Krasnodębski Z., *O czym można dyskutować w demokracji?*, „Znak” 2000, nr 536.
- Krzemiński I., *W szponach złej polityki*, „Znak” 2002, nr 565 (6).
- Kubiak A., Miszańska A., *Czy nowa próżnia społeczna, czyli o stanie więzi społecznej w III Rzeczypospolitej*, „Kultura i Społeczeństwo” 2004, nr 2.
- Kwieciński Z., *Wykluczenie: badania dynamiczne i porównawcze nad selekcjami społecznymi na pierwszym progu szkolnictwa*, Toruń 2002.
- Machaj Ł., *„Myśl Polska” wobec integracji europejskiej w latach 1989–1991*, [w:] *Doktryny polityczne i prawne u progu XXI wieku. Wybrane problemy badawcze*, red. M. Maciejewski, M. Marszał, Kolonia Limited 2002.
- Maj E., *Model opozycyjności politycznej obozu narodowego w Drugiej i Trzeciej Rzeczypospolitej*, [w:] *Opozycja w systemach demokratycznych i niedemokratycznych*, red. K. Łabędź, M. Mikołajczyk, Kraków 2001.
- Maj E., *Obraz Kościoła rzymskokatolickiego na łamach tygodnika „Myśl Polska” i „Nowa Myśl Polska” na przełomie XX i XXI wieku*, Lublin 2003.
- Maj E., *Polska bez powiatów i regionów: ugrupowania neoendekkie wobec reformy administracji publicznej*, [w:] *Samorząd lokalny w Polsce: społeczno-polityczne aspekty funkcjonowania*, red. S. Michałowski, A. Pawłowska, Lublin 2004.
- Michalczyk S., *Media lokalne w systemie komunikowania. Współczesne tendencje i uwarunkowania rozwojowe*, Katowice 2000.
- Michałowski S., *Samorząd terytorialny a społeczeństwo obywatelskie*, [w:] *Samorząd lokalny w Polsce. Społeczno-polityczne aspekty funkcjonowania*, red. S. Michałowski, A. Pawłowska, Lublin 2004.
- Osiałyński W., *Rzeczpospolita obywateli*, Warszawa 2004.
- Paszkiewicz K. A. (red.), *Partie i koalicje polityczne III Rzeczypospolitej*, Wrocław 2004.
- Polskie partie polityczne i ugrupowania parlamentarne*, red. K. Kowalczyk, J. Sielski, Toruń 2004.
- Regulski J., *Polski samorząd po dziesięciu latach*, [w:] *Samorząd terytorialny III Rzeczypospolitej. Dziesięć lat doświadczeń*, red. S. Michałowski, Lublin 2002.
- Rogowska B., *Partie prawicowe wobec integracji europejskiej w latach 1989–1998*, [w:] *Europa i integracja europejska w polskiej myśli politycznej XX wieku*, red. J. Juchnowski, J. Tomaszewski, Wrocław 2003.
- Schumpeter J. A., *Kapitalizm. Socjalizm. Demokracja*, przekład M. Rusiński, Warszawa 1995.
- Skarzyński R., *Czy filozofia polityczna jest jeszcze dzisiaj możliwa?*, [w:] *Historia – Idee – Polityka. Księga dedykowana Profesorowi Janowi Baszkiewiczowi*, Warszawa 1995.
- Smolar A., *Rocznice, pamięć i przyszłość*, „Znak” 2000, nr 558 (11).
- Staniszki J., *Postkomunizm. Próba opisu*, Gdańsk 2001.
- Staniszki J., *Państwo postkomunistyczne – w poszukiwaniu paradygmatu*, [w:] J. Staniszki, *Zwierzę niepolityczne. Zbiór artykułów naukowych, publicystycznych oraz felietonów z lat 1970–2001*, red. J. Brzeziński, P. Chuchro, Komorów.

- Szacki J., *To, co mamy*, „Znak” 2001, nr 558 (11).
- Szaha j A., *Niesprawiedliwość a demoralizacja*, [w:] *Demokracja spektaklu?*, red. A. Żuk, Warszawa 2004.
- Szewiel T., *Spółczesność obywatelska*, [w:] *Budowanie demokracji Podziały społeczne, partie polityczne i społeczeństwo obywatelskie w postkomunistycznej Polsce*, M. Grabowska, T. Szawiel, Warszawa 2001.
- Sztumski J., *Problemy teoretyczne związane z przyspieszeniem zmian społeczno-gospodarczych w Polsce*, [w:] *Spółczesność polska w procesie demokratycznych przeobrażeń*, red. J. Sztumski, Katowice 1993.
- Śpiewak P., *Apolityczna wolność*, „Znak” 2002, nr 565 (6).
- Toczyski W., *Rola organizacji pozarządowych w odrodzeniu społeczeństwa obywatelskiego*, [w:] *Organizacje pozarządowe w społeczeństwie obywatelskim*, red. M. Załuska, J. Boczoń, Katowice 1998.
- Tokarz G., *Polska prasa lewicowa wobec Kościoła katolickiego w latach 1989–2002*, Wrocław 2004.
- Tokarz G., *Współczesny polski ekstremizm prawicowy wobec przemocy*, [w:] *Zrozumieć politykę: główne problemy teorii polityki i współczesnej myśli politycznej*, red. R. Bäcker, J. Marszałek-Kawa, J. Modrzyńska, Toruń 2004.
- Tomasiwicz J., *Ugrupowania neoendekie w Trzeciej Rzeczypospolitej*, Toruń 2003.
- Tomasi P., *Ugrupowania narodowe wobec integracji Polski z Unią Europejską*, [w:] *Polska na nowej drodze: tradycja i współczesność*, red. A. Magierska, Warszawa 1997.
- Tomczak Ł., *Polskie partie socjaldemokratyczne w latach 1990–1997*, Szczecin 2003.
- Nowy stary klientelizm. System obsadzania stanowisk w postkomunistycznej Polsce*, „Kultura i Społeczeństwo” 2004, nr 2.
- Wejman Z., *Samorząd terytorialny i organizacje pozarządowe – współpraca czy odrębność?*, Warszawa 1997.
- Wiatr J. J., *Socjaldemokracja wobec wyzwań XXI wieku*, Warszawa 2000.
- Witek J., *Żmigrodzki Z.*, „Polityczna poprawność” w III Rzeczypospolitej, Radom 2003.
- Ziółkowski M., *Tendencje zmian w podstawowych sferach życia społecznego*, [w:] *Pierwsza dekada niepodległości. Próba socjologicznej syntezy*, red. E. Wnuk-Lipiński, M. Ziółkowski, Warszawa 2001.
- Zuba K., *Polski eurosceptycyzm na tle innych krajów europejskich*, [w:] *Dylematy integracji europejskiej: Europa Środkowo-Wschodnia u progu rozszerzenia Unii Europejskiej*, red. R. Kmiecik, T. Wallas, Poznań 2004.

NOTY O AUTORACH

- Zygmunt Bauman** – emerytowany profesor University of Leeds, socjolog, filozof; znany jako jeden z najważniejszych twórców koncepcji „ponowoczesności”.
- Edyta Barańska** – absolwentka filozofii, doktorantka w Zakładzie Historii Filozofii Nowożytnej Wydziału Filozofii i Socjologii UMCS; zajmuje się filozofią polityki.
- Waldemar Bulira** – absolwent politologii, specjalność dziennikarstwo, doktorant w Zakładzie Filozofii Polityki i Komunikacji Społecznej Wydziału Politologii UMCS; zajmuje się filozofią polityki.
- Piotr Celiński** – absolwent politologii, specjalność dziennikarstwo, doktorant w Zakładzie Filozofii Polityki i Komunikacji Społecznej UMCS; zajmuje się teoriami nowych mediów.
- Adam Chmielewski** – profesor, etyk, filozof nauki i polityki, poeta; pracownik w Zakładzie Etyki Instytutu Filozofii UW.
- Sławomir Czapnik** – absolwent politologii, doktorant w Instytucie Politologii UW.
- Bogusława Dobek-Ostrowska** – dr hab., komunikolog, pracownik Instytutu Politologii UW. oraz Instytutu Dziennikarstwa i Komunikacji Społecznej DSWETWP; zajmuje się systemami medialnymi i komunikowaniem społecznym.
- Janusz Gajda** – emerytowany profesor Instytutu Pedagogiki UMCS, kierownik Katedry Pedagogiki Kulturoznawczej WSPZNP w Warszawie, wykładowca WSSM w Suwałkach; zajmuje się pedagogiką kultury i medialną oraz teorią wartości.
- Jerzy Gałkowski** – profesor, etyk i filozof polityki, kierownik Katedry Etyki Społecznej i Politycznej KUL.
- Wiesław Hładkiewicz** – profesor, pracownik Instytutu Politologii UZ; zajmuje się metodologią nauki o polityce i teorią polityki.
- Jan Hudzik** – profesor, kierownik Zakładu Filozofii Polityki i Komunikacji Społecznej Wydziału Politologii UMCS, wykładowca WSPA; zajmuje się filozofią kultury, polityki i komunikowaniem społecznym.
- Stanisław Konopacki** – dr, adiunkt w Instytucie Studiów Międzynarodowych UŁ; interesuje się europeistyką i filozofią stosunków międzynarodowych.
- Bartosz Korzeniewski** – dr, kulturoznawca, Instytut Zachodni w Poznaniu.
- Kazimierz Krzysztofek** – profesor, socjolog kultury i mediów, komunikolog; dyrektor ds. naukowych Instytutu Kultury w Warszawie, członek Zarządu Europejskiej Sieci Instytutów Badań nad Kulturą (CIRCLE), wykładowca SWPS i UwB.
- Jarosław Macała**, dr, Pracownik Zakładu Historii Idei i Ruchów Społecznych UZ; zajmuje się historią najnowszą, historią Śląska.
- Ewa Maj** – dr hab., pracownik Zakładu Myśli Politycznej Wydziału Politologii UMCS; zajmuje się historią myśli politycznej, historią najnowszą oraz narodową demokracją.

- Maria Marczevska-Rytko** – dr hab., pracownik Zakładu Ruchów Politycznych Wydziału Politologii UMCS, wykłada także w WSPA; zajmuje się globalizacją, myślą społeczną, religiami świata i ruchami politycznymi.
- Konrad Miciukiewicz** – absolwent kulturoznawstwa, doktorant w Zakładzie Socjologii Wiedzy i Świadomości Społecznej UAM; zajmuje się przestrzenią miejską.
- Stanisław Michałowski** – profesor, kierownik Zakładu Samorządów i Polityki Lokalnej Wydziału Politologii UMCS oraz pracownik WSPA w Lublinie; zajmuje się historią najnowszą, polską myślą polityczną oraz samorządem terytorialnym.
- Katarzyna Mieczkowska-Czerniak** – absolwentka politologii oraz podyplomowych studiów dziennikarskich, doktorantka w Zakładzie Samorządów i Polityki Lokalnej Wydziału Politologii UMCS; zajmuje się problematyką mediów lokalnych.
- Sylwia Nadgrodkiewicz** – absolwentka kulturoznawstwa, doktorantka w Zakładzie Filozofii Polityki i Komunikacji Społecznej Wydziału Politologii UMCS; zajmuje się problematyką feministyczną.
- Teresa Pękala** – profesor, estetyk; pracownik Zakładu Estetyki Instytutu Filozofii UMCS oraz Narodowego Instytutu Kultury.
- Robert Potocki** – dr, pracownik Instytutu Politologii UZ; zajmuje się badaniami wschodnioznawczymi, geopolityką, globalistyką, stosunkami narodowościowymi.
- Ewa Rewers** – profesor, kulturoznawca, pracownik Instytutu Kulturoznawstwa UAM, członkini Komitetu Nauk o Kulturze PAN.
- Ryszard Skarzyński** – profesor, politolog i teoretyk polityki, kierownik Katedry Politologii na Uniwersytecie w Białymstoku i wykładowca w Wyższej Szkole Dziennikarstwa.
- Agata Skórzyńska** – absolwentka kulturoznawstwa, doktorantka w Instytucie Kulturoznawstwa UAM; zajmuje się problematyką teatralizacji świata polityki.
- Stefan Stępień** – dr hab., pracownik Zakładu Ruchów Politycznych Wydziału Politologii UMCS; zajmuje się dziejami politycznymi Polski w okresie II wojny światowej oraz w pierwszych latach po jej zakończeniu oraz problemami władzy w wymiarze lokalnym i ogólnopolskim.
- Piotr Sużyński** – absolwent stosunków międzynarodowych, doktorant w Zakładzie Filozofii Polityki i Komunikacji Społecznej Wydziału Politologii UMCS; zajmuje się filozofią stosunków międzynarodowych.
- Andrzej Szahaj** – profesor, filozof polityki i kultury; dyrektor Instytutu Filozofii UMK.
- Luiza Szarecka** – absolwentka politologii, specjalność dziennikarstwo, doktorantka w Zakładzie Filozofii Polityki i Komunikacji Społecznej Wydziału Politologii UMCS; zajmuje się teorią komunikacji międzykulturowej.
- Kazimierz Waluch** – dr, pracownik SWPW w Płocku; zajmuje się polityką kulturalną i integracją europejską.
- Wiesława Woźniak** – dr, literaturoznawca, adiunkt w Zakładzie Filozofii Polityki i Komunikacji Społecznej Wydziału Politologii UMCS; zajmuje się historią ponowoczesności literackiej, teorią gatunków wypowiedzi oraz komunikowaniem społecznym.

INDEKS NAZWISK

- A**
Abramowski Edward 285
Acconci V. 222, 488
Ackerman Bruce 144, 145
Adorno Th. W. 63, 205, 206, 211, 223, 234, 474, 488
Ahern 341
Akerman B. 144
Alberski R. 450, 451, 492
Aleksandrowska I. 458, 465
Almond G. A. 69, 70
Amsterdamski Stefan 296, 362, 489, 492
Anculewicz Z. 459
Anders G. 213, 488
Antoszewski Andrzej 60, 74, 375, 384, 411, 485, 492
Appignanesi R. 326, 490
Arato Andrew 7, 381, 382
Arendt Hannah 10, 20, 29, 30, 31, 33, 75, 78, 143, 144, 146, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 171, 172, 173, 174, 181, 187, 217, 218, 221, 473, 486
Aron Raymond 45, 54
Arystoteles 9, 13, 17, 18, 19, 29, 74, 75, 91, 124, 143, 156, 167, 168, 169, 170, 174, 177, 180, 405, 469, 473
Ash Timothy Garton 47, 52, 54, 382
Ashenden S. 224, 488
Athapoulos Christos 239
Augustyn J. 432
Augustyn św. 405
Autissier A. M. 348, 349, 490
- B**
Bach Jan Sebastian 203
Bachmann K. 333, 490
Bäcker R. 433, 494
Baka W. 419
Balcerowicz Leszek 391, 420
Baldwin R. 335, 490
Ball-Rokeach S. 69
Balle F. 63, 485
Banasik A. 237, 239, 240
Barańska Edyta 10, 149, 467, 473
Barber Benjamin 46
Barnlund D. C. 63
Bartkiewicz J. 384, 492
Bartkowski J. 363, 492
Bartoszewski Władysław 346
Baszkiewicz Jan 383, 493
Batorski D. 250
Batu I. 340
Baudrillard Jean de 49, 77, 234, 326, 490
Bauer Z. 453, 455
Bauman Zygmunt 9, 17, 138, 178, 225, 263, 280, 393, 467, 469, 486, 488
Bączek I. 397
Beck Ulrich 14, 47, 130, 191, 197, 489
Beger Renata 240
Belka Marek 373
Bell 254
Belch O. P., 119
Bendyk E. 247, 488
Benhabib Seyla 144, 146, 147, 150, 161, 162, 187, 218, 486, 488
Benjamin 223
Bennet R. R. 143
Benoist Alain de 189, 488
Berezin Mabel 189, 196, 488, 489
Berger P. L. 123, 487
Berlin Isaiah 116, 122, 132, 138, 142, 471, 487
Berlo D. A. 68
Bernauer J. W. 173
Berners-Lee Tim 259
Beylin Marek 335, 491
Bielańska B. 167
Bielecki Michał 8
Biernat Filip 238, 242
Blumler 81
Błochowiak Anita 414
Boczoń J. 399, 494

- Bojarski Piotr 237
Bokajło Wiesław 51, 74, 75, 76, 77, 383, 485
Borcuch Jacek 304
Borkowski A. 318, 490
Bormann E. G. 72
Borowski Marek 237, 240
Borradori G. 112, 487
Borzęcka L. 419
Bosacki M. 365
Boski P. 290, 488
Boudon R. 78
Boulding Kenneth 392
Bourdieu Pierre 189
Bouthoul Gaston 324
Boyd-Barrett O. 448
Brah Avtar 191, 488
Bratkowski Stefan 392
Braun Kazimierz 235, 239, 488
Brodsky Josip 19
Brodziński K. 98
Brook 244
Brown Scott 208
Brozi Krzysztof 290
Brzeziński Zbigniew 47, 319, 324, 377, 485, 490, 491, 493
Buczowski B. 388
Buczowski Paweł 9, 387
Buczowski Piotr 387
Bukowski Andrzej 386, 492
Bukusiński T. 130, 313, 487, 488
Bulira Waldemar 10, 467, 473
Buras P. 339
Burger T. 216
Burke 72
Burnheim J. 178, 487
Burszta Wojciech J. 234, 254, 255, 310, 311, 488, 489
Burton Michael 58, 59, 485
Buzek Jerzy 373, 390, 412, 419, 422
- C**alhoun C. 144, 218, 489
Canel M. J. 65, 67
Carlson M. 237
Casmir Fred 307, 308, 309, 478, 488
Castells Manuel 192, 215, 227, 228, 230, 256, 263, 488
Castoriadis Korneliusz 19
Cazenave H. 66, 80
- Celiński Andrzej 422, 423
Celiński Piotr 9, 11, 259, 467, 476
Certeau Michel de 220, 488
Chadwick Owen 53, 54, 61
Chłopecki J. 372
Chmielewski Adam 10, 131, 138, 467, 487
Chodwick O. 485
Chołaj H. 419, 421
Chorażki W. 455, 456, 459, 492
Chuchro P. 377, 493
Chudziński E. 453, 455
Chwedeńczuk Bohdan 424
Cicero 75
Cichocki Marek A. 318, 338, 491
Cimoszewicz Włodzimierz 336, 365, 412, 416, 417, 418, 423
Cohen Jean L. 7, 382
Coleman J. S. 69, 70
Cooper Robert 323, 329, 331, 491
Cotteret J.-M. 80
Cybulska A. 460, 464
Cybulski A. 416
Cywlik E. 492
Czapnik Sławomir 12, 447, 467, 483
Czaputowicz J. 329, 491
Czarnecki R. S. 414
Czciбор-Piotrowski Andrzej 141, 487
Czerwiński Sławomir 281
Czuczak Tomasz 398
Czyżewski R. 369
- Ć**więkała J. 420
- D**ahl Robert 60, 362, 492
Dahrendorf Ralf 47, 52, 448, 492
Dalgren P. 82, 486
Damokles 24
Danter-Śpiewak H. 235, 489
Darski J. 369
Davis M. 213, 226, 488
Davis Norman 53
Dąbrowski S. 421
Debord G. 233, 234, 244, 488
DeFleur M. 69
Dehnel P. 126, 487
Dehnel-Szyc M. 433
Deleuze Gilles 111, 115, 122
Delick A. 420, 422

- Delors J. 289, 290
Derrida Jacques 197, 317, 326, 327, 478, 491
Dertouzos Michael L. 252
Deutsch K. W. 69, 70
Deutsche Rosalyn 231, 232
Dews P. 219
Diamond Larry 60, 485
DiMaggio P. 262, 488
Dmowski J. 431
Dmowski Jędrzej 434
Dmowski Roman 427, 429, 430, 436, 440
Dobek-Ostrowska Bogusława 9, 63, 64, 69, 311, 447, 453, 467, 470, 485
Dobrowolski Z. 412, 413
Dovey K. 226, 488
Drączkowski Marek 8
Drecki R. 492
Drexler Eric K. 252
Dryszel A. 412
Dudzik W. 235, 490
Duklewski Paweł 8
Dunin 305
Duns Szkot 100
Durkheim 26
Duvignaud J. 235, 244, 488
Dyduch Marek 413, 414
Dylus A. 140, 487
Dziamski S. 414
Dzięcielska-Machnikowska S. 419
Dziubka Kazimierz 51, 60, 74, 75, 76, 383, 384, 485
Dziżyński J. 431
- E**
Easton D. 69, 70
Eco Umberto 45, 210, 211
Edelman Marek 71
Ehrenberg Alain 20, 21
Eichmann 149
Ekiert Grzegorz 382, 383, 492
Eldersveld S. J. 66, 68
Ellin N. 213, 488
Elzenberg H. 406
Entrikin J. Nichols 195, 196, 197, 488
Eriksen E. O. 334
Estaing Valéry Giscard d' 14, 340
Estreicher Karol 167
Etzioni A. 145
Eulau H. 66, 68
- F**
Fagen R. 70
Falkowska M. 389
Featherstone Mike 194, 196, 488, 490
Fekecz J. 413, 416, 424
Felder B. 336, 491
Ferenc W. 237, 488
Ferguson D. 75
Filipczuk M. 113, 116, 487
Filipowicz S. 236, 244
Fischer Joschka 338, 339
Flaga S. 441
Flyvberg B. 312
Foucault M. 83, 201, 474
Frankiewicz Małgorzata 137, 487
Frączak Piotr 387
Frączek P. 387, 492
Frączak-Rudnicka B. 363, 492
Friedman Jonathan 194, 195, 488
Friedman Thomas L. 47
Fromm Erich 54
Fukuyama Francis 48, 331, 491
- G**
Gadamer H.-G. 126, 487
Gadomski J. 417
Gajda Janusz 11, 467, 477, 488
Galbraith John Kenneth 55, 58, 485
Galnoor I. 71
Galtung Johan 190, 489
Gałkowski Jerzy W. 9, 10, 91, 467, 471
Garratt Ch. 490
Gauchet Marcel 270
Gaus Günter 162, 165
Gawin D. 384, 492
Geertz Cliford 124, 129, 487
Gerbner G. 69
Gerstlę J. 65, 66, 68, 70, 72, 485
Ghirardo D. 207, 208, 211, 489
Gibes M. 432
Gibson Mel 293
Giddens Anthony 84, 85, 130, 190, 191, 271, 273, 274, 485, 487, 489
Giertych Jędrzej 428, 429, 444
Giertych Maciej 428, 439
Giertych Roman 430
Gilder Georges 252
Gill R. 458
Gliński Piotr 384, 385, 400, 403, 449, 492
Glogier M. 441
Glucksmann A. 321, 322, 328, 491

- Gładziuk Nina 151, 153, 155, 156, 157, 407, 492
Głuszyński Jerzy 413, 418
Gmurczyk Adam 444
Goban-Klas T. 63, 453, 459, 485
Godyń M. 149, 153, 172, 486
Goffman E. 71, 72, 235, 240, 241, 489
Goldkorn Włodzimierz 49
Golec J. 412, 415, 416, 419, 420
Gołaczyńska M. 235, 489
Gowin Jarosław 366, 368, 369
Góral A. 438
Górski A. 434
Grabowska M. 362, 364, 400, 494
Graff 305
Granovetter M. S. 250
Gregory A. 454
Grinberg Daniel 153, 486
Gromska D. 169
Gross Jan T. 295, 296, 477, 489
Grossman L. 86, 485
Groszewska E. 423
Grott B. 433, 438
Gryz J. 320, 491
Grzybczak J. 454, 493
Guattari Felix 111, 115, 122
Gunther Richard 58, 59, 485
Gurevitch 81
- H**aber L. H. 47, 486
Habermas Jürgen 8, 10, 11, 20, 29, 50, 72, 73, 76, 77, 78, 85, 110, 138, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 187, 192, 193, 197, 198, 199, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 222, 223, 224, 229, 231, 307, 311, 312, 313, 317, 326, 327, 333, 368, 470, 472, 478, 479, 485, 487, 489, 491
Haidong Tao 264
Halizak E. 46, 485
Hall Aleksander 365, 367, 371, 372, 493
Hall P. M. 72
Hall Stuart 234, 244
Haman J. 464, 493
Hankiss E. 147
Hargittai Eszter 262, 263, 488
Häußermann H. 213, 488
Haussmann 214
Hays K. Michael 197, 489
Hegel 110, 142
Heller Ágnes 10, 110, 111, 126, 127, 140, 167, 168, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 182, 183, 473, 487
Henzler M. 260
Herbert Zbigniew 443
Herbut R. 60, 74, 384, 485
Hervieu-Leger Daniele 271, 489
Heyes C. 120
Higley John 58, 59, 485
Hill A. 63, 486
Himmelfarb Gertrude 48
Hitler Adolf 51, 176
Hładkiewicz Wiesław 10, 143, 467, 472
Hobbes T. 405, 406
Höffe O. 123, 487
Holden Joan 235
Holona M. 121
Homer 154
Hondt d' 396
Horkheimer M. 63, 223, 234
Hornowski T. 47
Horodecki Andrzej 440, 441, 443, 444
Hovland C. 63, 69
Howard M. 324
Howard N. 491
Hudzik Jan P. 10, 14, 109, 170, 177, 467, 471, 487
Humboldt 188
Huntington Samuel P. 60
Husajn 343
Hutton H. 491
Hutton W. 317
- I**ngelhart R. 250, 489
- J**abłoński A. 71, 486
Jackl A. 155
Jahanbegloo R. 138, 142, 487
Jakobson 127
Jakubowicz K. 86, 87, 485
Jan Paweł II 14
Janicki M. 397
Janik K. 417
Jankowska H. 130, 487
Jankowska Katarzyna 8
Janowicz Rafał 242
Janowitz M. 66, 68
Janus J. 462

- Jarymowicz M. 290, 488
Jasińczyk-Krajewski L. R. 429
Jaspers Karl 149
Jedlicki Jerzy 56, 378, 493
Jednaka W. 375
Jeneralski Sławomir 238
Jenks Ch. 234, 489
Jeznach Bogusław 442
Jędrzejewicz Janusz 281
Jolly R. 301
Juchnowski J. 439, 441, 493
Judt T. 318
Jungk Robert 190, 489
Jurek Marek 369
- Kaczyński Jarosław 369, 377**
Kafka 20
Kagan Robert 322, 330, 491
Kaleta J. 419, 420, 421
Kalinowski Adam 457
Kalinowski Jarosław 457
Kaliszuk Radosław 9
Kałwa A. 417
Kałużny J. 149, 162, 165
Kamiński Antoni Z. 57
Kamiński M. 369
Kamiński R. 449, 450
Kania W. 419
Kaniowska K. 7
Kaniowski A. M. 219, 312, 485
Kant Immanuel 75, 112, 122, 123, 125,
126, 144, 394
Kapciak A. 308, 488
Kaplan R. D. 322, 491
Kaprocki B. 54
Kapsa Jacek 395
Kapuściński Ryszard 19
Karwat M. 54, 486
Katz E. 69
Kazin Alfred 156
Keane J. 74
Keegan J. 324
Kelsen Hans 52
Keohane R. O. 329, 491
Kęskrawiec M. 449
Kierkegaard Søren 176
Kilias J. 363, 492
Kirby M. 236, 241, 489
Kisielewski T. A. 318, 321, 323, 491
- Klapper J. 69
Klimkiewicz B. 78, 486
Kloczkowski J. 57, 486
Kłosowski W. 399, 493
Kmieciak R. 439, 494
Knowles Ric 244, 489
Koćwin L. 439
Kohlhammer Siegfried 267
Kolankiewicz L. 235, 245, 489, 490
Kolbrecki W. M. 441
Koloman św. 209, 211
Kołakowska D. 458
Kołakowski Leszek 23, 141, 280, 296, 381,
477, 489
Koneczny Feliks 429, 439
Konikowski J. 414
Konopacki Stanisław 12, 333, 467, 479
Koolhaas Rem 198
Korczak Janusz 293
Korporowicz L. 308, 488
Korwin-Mikke Janusz 237, 240, 241
Koryś P. 415
Korzeniewski Bartosz 11, 265, 467, 476
Kosseleck Reinhardt 26
Kostarczyk Ewa 57
Koszek Józef 414, 416
Kotarbiński Tadeusz 285
Kowalczyk E. 435, 438
Kowalczyk K. 427, 493
Kowalczyk S. 436, 493
Kowalik T. 378, 421, 493
Kowalski B. 431, 445
Kozłowski M. 491
Kozłowski P. 418
Kozyra W. 433
Koźniewski K. 420, 424
Krahelska H. 62
Kralowa Halina 190
Kranz Jerzy 340, 341, 343, 491
Krasnodębski Zdzisław 297, 329, 337, 338,
367, 368, 369, 371, 414, 489, 491, 493
Krastew I. 491
Kraśko T. 388
Krąpiec M. A. 121
Kristol Irving 54
Kropotkin P. 406
Król Marcin 49, 58, 138, 167, 168, 172,
323, 487, 491
Królikowska Milena 8

- Kruks Sonia 119
Krupa K. 436
Krzemieniowa K. 488
Krzemień-Ojak K. 234, 488
Krzemień-Ojak S. 245, 302, 489
Krzemińska A. 490
Krzemiński Adam 47, 490
Krzemiński I. 369, 374, 493
Krzysztofek Kazimierz 11, 247, 252, 253, 467, 476, 489
Kubiak A. 414, 420, 423, 493
Kubicki R. 138, 486
Kubikowski T. 237, 490
Kubisz Bogusław 297
Kubok D. 405
Kucharczyk J. 329, 492
Kuczyński Waldemar 363
Kulesza Michał 388
Kuligowski W. 303
Kulpa Piotr 8
Kumar Krishan 189, 489
Kurczuk Grzegorz 418, 422, 458, 459
Kuroń Jacek 437
Kurzweil Ray 252
Kwaśniewski Aleksander 297, 342, 373, 420
Kwaterko M. 233
Kwiatkowski S. 424
Kwieciński Z. 408, 493
Kwiek M. 116, 487
- L**achterman D. R. 115, 487
Landman A. 110
Lash Scott 191, 194, 196, 488, 489, 490
Lasswell Harold 63, 68, 69
Lavoie Brian F. 262
Lazarsfeld P. 63, 69
Le Bon Gustaw 54
Le Neta M. 86
Leder Andrzej 271
Leech D. 334, 491
Legutko Ryszard 169, 170, 394
Lemieux V. 71, 72
Lenin Włodzimierz I. 30, 51
Lepenes W. 117
Lepper Andrzej 240, 420
Leszczyński A. 323, 491
Leszczyński Robert 238
Leśniak Kazimierz 168
Levinas 210
- Lévy Pierre 262
Lewandowska K. 457
Lewandowski Janusz 435
Lewin K. 63
Linz Juan J. 59
Lipiński Z. 439
Lisicka H. 450, 451, 492
Lithman Yngve Georg 190
Litt T. 282
Lock J. 75
Lowe S. 215
Lübbe Hermann 265, 489
Lubczyński K. 412, 415, 417, 419, 420, 424, 425
Lund F. H. 63
Lynch K. 213, 489
- Ł**abędz K. 433, 493
Łagocka A. 163, 486
Łagodzińska A. 143, 173, 486
Łagodzka A. 150, 218
Łagowski Bronisław 417, 418
Łapa P. 417
Łapiński Mariusz 424
Łoś-Nowak T. 60, 436
Łoziński J. 490
Łukasiewicz M. 110, 487
Łybacka Krystyna 415
- M**acała Jarosław 12, 411, 467, 482
Machaj I. 302, 490
Machaj Ł. 428, 493
Machcewicz Paweł 296, 297, 298
Machiavelli Niccolo 167, 170, 171, 172, 173, 174, 473
Maciejewski M. 428, 493
Maciejko P. 167, 487
MacIntyre A. 138, 142, 487
Madej W. 149, 163, 172, 486
Maffesoli M. 248, 249, 489
Magala S. 302, 490
Magdziak-Miszewska A. 298
Magierska A. 439, 494
Maj Ewa 12, 427, 428, 432, 433, 436, 467, 482, 493
Majewski Piotr M. 297
Makarewicz Henryk 457
Makowski G. 412
Małecki Tomasz 238

- Mancini P. 67, 82, 486
Maquard Odo 273
Marcinia Ewa Maria 140, 487
Marcol Alojzy 139, 487
Marcuse Herbert 63, 437
Marczewska-Rytko Maria 9, 45, 46, 47, 62, 468, 470, 486
Margański J. 113, 488
Markiewicz Barbara 384, 405, 409
Marks Karol 30, 155, 156, 157, 160, 234, 406
Marquard Odo 267, 268, 273
Marshall Tomasz 27
Marszał M. 428, 493
Marszałek J. 429
Marszałek-Kawa J. 433, 494
Martin H.-P. 61, 486
Martin Hans-Peter 61, 486
Mason Heidi 27
Maykowska M. 125
Mazowiecki Tadeusz 240, 344, 391
Mazurek S. 406
Mazurkiewicz P. 296
Mączyńska K. 492
McCombs M. 69
McGrew A. 46, 486
McGuigan J. 217
McLuhan Marshall 34
McNair B. 82, 448, 486
Mead G. H. 235, 240, 249
Meade 240
Merecki J. 123, 487
Merton R. G. 249
Merton R. K. 250
Meyer Thomas 27
Michalak W. 457
Michalczyk S. 454, 455, 456, 493
Michalski Krzysztof 54, 276, 296, 485, 489, 490
Michałowski Piotr 9
Michałowski Stanisław 12, 381, 387, 436, 459, 461, 462, 468, 481, 493
Michnik Adam 335, 367, 491
Miciukiewicz Konrad 11, 213, 468, 475
Miczka T. 303
Mieczkowska-Czerniak Katarzyna 12, 453, 468, 483
Miège B. 78, 81
Mielcarek A. 419, 458
Mielnik I. 486
Miklaszewska J. 406
Mikołajczyk M. 433, 493
Mikulski Dariusz 8
Milcarek P. 444
Milczarek D. 387, 388
Mill 188
Miller G. A. 68
Miller Leszek 342, 373, 390, 412, 413, 414, 416, 417, 421, 422, 425
Mills C. W. 408
Miłosz Czesław 123, 443
Minogue K. 113, 119, 120
Minsky Marvin 252
Misiąg W. 372
Missik J.-M. 80
Missir di Lugnano A. 324, 491
Miszańska A. 414, 420, 423, 493
Mitchell D. 213
Modrzewski Andrzej Frycz 285, 289
Modrzyńska J. 433, 494
Modzelewski Karol 53
Mojsiewicz C. 419, 422
Molenda Janusz M. 238
Mołdawa Tadeusz 140, 487
Moravec Hans 252
Motak M. 489
Mrówka R. 237, 488
Mueller C. 73
Mumford L. 231
Murawski K. 381
Murphy Peter 175, 179
Mussolini 51
Mysłakowski Zygmunt 281, 282, 283
Nadgrodkiewicz Sylwia 11, 468, 477
Nanke C. 171
Naughton J. 260
Nawrocki W. 416, 419
Nawroczyński B. 284, 291
Negroponte Nicholas 252, 260
Netravali Arun 252
Neuhaussem Richard John 52
Neuman W. R. 262, 488
Newbold C. 448
Nica-Zdaniuk A. 491
Niedzielski L. 234, 489
Nietzsche Fryderyk 111
Nieżnalska Dorota 443

- Nikitorowicz J. 290, 489
Nimmo D. 66, 69
Noelle-Neumann E. 69
Nora Pierre 270, 271, 272, 275, 276
Nordmann Ingeborg 149, 165
Nouvel Jean 199
Novak Michael 51, 56
Nowak E. 422
Nowak L. 323, 491
Nozick Robert 124
Nye Joseph 319, 320, 321, 322, 328, 491
Nysler Ł. 417
- O**
Ochab M. 491
Ociepka B. 82, 85, 87, 456
Odyszeusz 114
Ogrodziński Piotr 381
Oko D. 398
Olczyk E. 413
Olszewski E. 62, 486
O'Neill Edwatd T. 262
Osiatyński Wiktor 58, 364, 382, 392, 486, 493
Osmólska-Metrak A. 45
Ostolski A. 150, 486
Ostrowski A. 218
Owen D. 224, 488
Ożadowicz P. 413
- P**
Paczkowski Andrzej 297
Padioleau J.-G. 72
Paetzold H. 205, 474
Paillart I. 78
Paine T. 75
Pankowski K. 464
Panufnik M. 124, 407, 487
Papiernik C. 414
Papuziński A. 449, 492
Paradowska J. 397
Paradowski R. 46, 61, 486
Pasek J. 407
Pasierb B. 439
Paszkiwicz K. A. 60, 411, 427, 434, 439, 493
Paterson I. 336, 491
Patočka Jan 141, 487
Pavis Patrice 233
Paweł Sz. 457
Pawlica Jan 139, 487
Pawłowska A. 436, 459, 462, 493
Pelczyński Andrzej 383
Perykles 384
Petit Philippe 49
Petrażycki Leon 286
Pękala Teresa 10, 201, 468, 474
Piekorz Magdalena 304
Pieniążek P. 111
Pietrasik Zdzisław 392, 393, 481
Pietrowicz K. 247
Pietrzak-Merta Magdalena 138, 487
Pietrzyk B. 491
Pietrzyk-Zieniewicz E. 439
Piles S. 227
Piłsudski Józef 281
Piotr A. 439
Piotrowicz L. 168, 405
Piskorski M. 427
Pitera Julia 397
Piwnik Barbara 422
Platon 91, 125, 128, 129, 155, 156, 159, 206, 405
Platter S. M. F. 327, 491
Pleśniak R. 449, 450
Podgórski Piotr 457
Podlaski M. 419
Podolski A. 343, 491
Podrez Ewa 139, 487
Pokojska A. P. 491
Południk E. 458
Pomianek T. 372
Poncjusz Piłat 22
Popławska E. 324, 491
Popławski D. 46, 485
Popowski W. J. 122, 487
Popper Karl R. 29, 34, 62
Poradowski Michał 429
Postman N. 234, 489
Pośpieszański J. 369
Potocki Robert 11, 12, 468, 478
Predock Antoine 208
Przeworska A. 440, 443
Przyłuski Jakub 384
Ptaszkowska A. 233, 488
Pucek Z. 124, 487
Putnam R. D. 250, 490
- Q**
Quéré L. 78

- R**aciborski J. 363, 492
Rakowski Mieczysław F. 412, 416, 425
Rasmussen D. 216, 490
Ratajczak D. 429
Rawls John 12, 29, 30, 124, 321, 367, 406, 407, 408, 409, 481, 487, 491
Raz Joseph 128, 129, 487
Reding Viviane 353
Regulski Jerzy 387, 391, 460, 493
Rehg William 192, 197
Retkowska H. 413
Rewers Ewa 10, 187, 235, 468, 474, 490
Reykowski Janusz 423
Rękas Konrad 457
Rheingold Howard 261
Richmond Anthony H. 325
Ricoeur Paul 137, 138, 141, 275, 276, 472, 487, 490
Rifkin J. 317, 491
Ritzer Georg 234, 302, 490
Robinson J. P. 262, 488
Rogowska B. 421, 424, 439, 441, 493
Rokita Jan Maria 240, 242, 366, 367
Rolicki Janusz 413, 414, 417, 421, 423
Romaniuk A. 407
Ronfeld David 249
Rorty R. 116, 122, 487
Rose-Ackerman S. 398
Roszkowski Wojciech 50, 368, 378
Rousseau Jan Jakub 29, 30, 53, 75, 406
Ruben B. D. 69
Rubisz L. 57, 486
Rudziński C. 413
Ruffolo Giorgio 354
Rundell John 176
Rushdie Salman 187, 194
Rusiński M. 362, 493
Rutherford P. 219
Rutkowski Krzysztof 238
Rybarski Roman 429
Rybiński K. I. 372
Rybowski T. 491
Rychard Andrzej 396
Rychter M. 449, 450
Rydzewski W. 406
Ryszard III 176
Ryszko Franciszek 416
Rywin Lew 365, 370, 392, 398, 413, 414, 418, 422
- S**adowski Z. 414, 420, 421, 424
Saint-Étienne Christian 317, 330, 491
Saint-Lague 395
Salvadori Roberto 190
Sanders K. 66
Sartre Jean-Paul 175
Schain Martin 189, 196, 488, 489
Schechner Richard 235, 236, 237, 239, 241, 243, 490
Schell J. 319, 321, 492
Schelling F. W. J. 201, 202
Schmitt Carl 32, 131
Schneider B. 220
Schröder 343
Schulz H. 413
Schumann Harald 61, 486
Schumpeter Joseph A. 362, 493
Sebastiani C. 220, 221
Sen Amartya 18
Sennett Richard 187, 213, 229, 490
Serwański J. 485
Shannon C. 68
Shaw D. 69
Shipley Patricia 27
Sicherman H. 325
Siciński Andrzej 385, 391, 393, 404
Siebel W. 213, 488
Sielski J. 427, 493
Sienkiewicz Henryk 294
Sierakowski Sławomir 50, 130
Sierocka B. 126, 487
Siewierski J. 431
Sikora R. 456
Silarszky P. 336, 491
Simbierowicz Z. 123, 487
Siwec M. 428
Siza Alvaro 208
Skalski Ernest 396
Skarga B. 115
Skarzyński Ryszard 9, 29, 80, 383, 468, 469, 486, 493
Skórzyńska Agata 11, 233, 468, 475
Skórzyński J. 363, 369
Sławoj-Składkowski 402
Słodkowska Inka 413, 419, 438
Słomczyński W. 335
Smith Anthony D. 75, 190, 200, 490
Smoczyński R. 369
Smolar Aleksander 364, 368, 493

- Sobkowiak L. 70, 71, 486
Sobol S. 454
Sochacka E. 388
Soja E. W. 213, 490
Sokół W. 395
Sokrates 110, 111, 114, 116, 176
Sola Pool Ithiel de 68, 69, 254
Solarz R. 451
Sommer J. 450, 492
Sorkin M. 213, 226
Sośnicki K. 281, 282
Sowa Jan 234, 490
Sowa Kazimierz Z. 50
Sowinski G. 111
Soysal Yasemin Nuhoglu 199
Sparks C. 82, 486
Spencer Herbert 20
Spieker M. 318
Stachura J. 433
Stalin Józef W. 176
Stanisławski W. 156
Staniszki Jadwiga 319, 369, 370, 377, 492, 493
Staniszki Witold W. 435
Stankiewicz A. 393, 397
Stasiński M. 365
Stasiuk Andrzej 23, 24
Stawowy L. 490
Stawrowski Z. 119
Stehle H. 321, 492
Steiner M. 241
Stepan Alfred 59
Stępień E. 457
Stępień J. 403
Stępień Stefan 12, 361, 468, 480
Stępińska A. 237, 490
Stępniewska 239
Stoiński Jan 285
Stoll D. 422
Stoll E. 417
Storey J. 234
Strauss Leo 167, 170, 173, 174, 487
Struczyński M. 492
Strzelewicz Konrad 443
Suarez Francisco 382
Suchodolski Bogdan 279, 280, 284, 285, 286, 288, 477, 490
Surdykowski J. 328, 492
Sutor Bernhard 138, 139, 140, 142, 487
Sużyński Piotr 11, 468, 477
Swanson D. 67, 486
Swianiewicz Paweł 402, 461, 462, 463
Swindal J. 216, 490
Szacki Jerzy 7, 113, 130, 234, 364, 487, 490, 494
Szacki W. 401
Szahaj Andrzej 12, 121, 128, 129, 219, 393, 397, 405, 409, 468, 481, 487, 494
Szarecka Luiza 11, 307, 468, 478
Szawiel Mariola 153, 486
Szawiel Tadeusz 51, 362, 363, 364, 494
Szczepańska Elżbieta 141, 487
Szczepański M. S. 372
Szczuka 305
Szczupaczyński J. 58, 86, 485
Szeptycki A. 492
Szewiel T. 400, 494
Szeworski A. 55, 485
Szkudlarek T. 310, 488
Szlachta B. 405
Szostkiewicz A. 149, 486, 490
Szpociński A. 202, 204
Sztompka Piotr 374, 375
Sztumski J. 423, 494
Szulżycka A. 489
Szumlewicz P. 422
Szwed A. 176
Szyller D. 449, 450
Szymański A. 439
Szyborska Wisława 443
Szyborski W. 319, 492

Śnieżek R. 74
Śpiewak Paweł 48, 49, 235, 369, 370, 372, 376, 398, 486, 489, 494
Środa Magdalena 398
Świontek S. 233

Taine H. 205, 474
Tam H. 145
Tarkowska Elżbieta 271
Taylor Charles 119
Tchakhotine S. 63
Tejkowski Bolesław 436
Thom F. 322, 492
Thompson J. 85, 486
Thoveron G. 65, 486

- Tischner Józef 141, 369, 487
Tocqueville Alexis de 55, 58, 188, 383
Toczyski Witold 399, 494
Todd E. 319, 492
Todorov Tzvetan 317, 327, 330, 492
Toeplitz K. T. 412, 417
Toffler Alvin 260, 261, 490
Toffler Heidi 260
Tokarz G. 424, 425, 427, 432, 433, 444, 494
Tomasiewicz J. 427, 435, 494
Tomasik P. 439, 494
Tomasz z Akwinu 119, 156, 405
Tomaszewski J. 439, 441, 493
Tomczak Ł. 421, 494
Tormey Simon 174, 177, 182
Touraine Alain 53
Trochimiak J. 433
Troger Paul 210
Truszczyński J. 340
Trznadel J. 369
Tuderek Grzegorz 422
Turek A. 431, 432, 436
Turner Victor 235, 241, 475
Turopolski W. 491
Turowski S. 424
Turynowa F. 52
Tuszyński Z. 420
Twaróg Maciej 430
Tymiński M. 415
Tymoszuć Z. 62, 486
Tyszką A. 308, 488
Tyszką J. 235, 239, 488, 490
Tyszkę Juliusz 239
- U**
Ujazdowski Kazimierz M. 371
Urban Jerzy 418, 425, 432
Urbanek M. 397
- V**
Vandenberg A. 46
Vattimo Gianni 196, 490
Venn Couze 196, 490
Venturi Robert 197, 208
Villepin D. 317, 318, 492
Villepin Jacques de 55
Vivaldi 203
- W**
Wajda Andrzej 293
Walenciak R. 414, 423
Walicki Andrzej 113
Wallas T. 237, 439, 490
Waltzer Michael 130
Waluch Kazimierz 345, 468, 480
Walzer Michael 12, 130, 406, 407, 408, 409, 481, 488
Wałęsa Lech 382
Wasilewski D. 429, 432
Wasiutyński W. 428
Watson J. 63, 486
Wąchocki F. 431, 441
Weale Albert 190
Weaver W. 68
Webb David 196
Weber Max 29, 34, 120, 121, 130, 140, 254
Wehland G. 213
Weigel G. 318, 323
Wejcman Zbigniew 399, 400, 494
Wellman Barry 248
Welsch 199
Wiatr J. J. 363, 411, 412, 415, 422, 424, 492, 494
Widgren M. 335, 490
Widłak S. 167
Wiejak K. 457
Wielgosz P. 323, 420
Wielomski Adam 437
Wieluński J. 441
Wierzejski Wojciech 430
Wildstein Bronisław 46, 48, 51, 52, 53, 56, 60, 324, 486, 490
Wilkos S. 237, 488
Wilkoszewska K. 302, 303, 489
Williams G. 172, 173
Wiszniewski R. 447, 453
Witek J. 428, 494
Witkiewicz Stanisław 285
Witwicki W. 125
Włodarczyk Ewa 139, 487
Wnuk-Lipiński E. 363, 369, 494
Wodiczko Krzysztof 200
Wodzicki M. 419
Wojciechowski J. S. 222, 488
Wojciechowski T. 422
Wojnar Irena 253, 489
Wojtaszczyk Konstanty Adam 140, 487
Wojtyła Karol 93, 98, 286

- Wolff-Powęska Anna 51, 325
Wolton D. 67, 68, 82
Wolton W. 82
Woźniak Wiesława 10, 14, 137, 468, 472
Woźniakowski Henryk 58
Wódz Jacek 418, 424
Wrona Tadeusz 395
Wścieklica B. 406
Wyka Anna 302, 490
Wyspiański Stanisław 398
- Y**
Young Maion 231
- Z**
Zacher L. 87, 485
Zagajewski S. 55
Zagórska Danuta 391, 392
Zakrzewski R. 299
Zaleski M. 263
Załuska M. 399, 494
Zamoyski J. 428
Zaremba P. 369
Zarilli P. B. 241, 489
Zarycki T. 419
Zarzecki Lucjan 280, 281, 282
Zdaniuk B. 491
Zeidler-Janiszewska A. 117, 138, 222, 486,
488
Zemke Janusz 422
Zemor P. 73, 84, 447
Zgoda Leopold 392, 394
Zgólkowa Halina 138
- Zielicz W. 419
Zieliński Z. 432
Zielonka J. 328, 329, 492
Ziemilscy O. i A. 54
Zięba Maciej 366
Zięba R. 328, 492
Ziółkowski Marek 362, 363, 494
Złotkowska E. 413
Znamierowski Czesław 53, 55, 56, 406, 486
Znaniński F. 235, 490
Zuba K. 57, 439, 486, 494
Zukin Sharon 230, 231, 490
Zybertowicz Andrzej 370
Zybura M. 61, 486
Zychowicz Jacek 412, 413, 415, 416, 422,
487
Zychowicz Juliusz 141
- Ż**
Żakowski Jacek 393
Żelazny M. 112, 123
Żeromski Stefan 283, 294
Żmigrodzki Z. 428, 443, 494
Żuk A. 409, 494
Żuk P. 411, 492
Życiński Józef 298, 490
Życzkowski K. 335
Żygulski K. 288
Żyro T. 325
- Ž**
Žižek S. 112, 118, 488